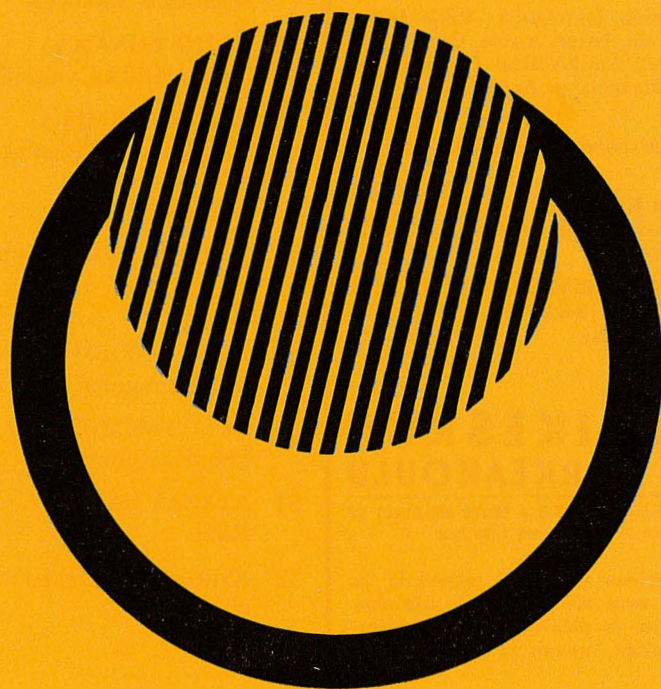

Katsaus

KULTTUURIKESKUS
KRIITTINEN KORKEAKOULU

2.1978

C. J. ZWART: IHMISLÄHEISEEN TYÖYHTEISÖÖN ● SEPPÖ MATINVESI: RYHMÄTYÖTÄ UUDELLA TAVALLA ● LEEA VIRTANEN: MIKSI KOPUTAMME PUUTA? ● ANTO LEIKOLA: IHMINEN LUONNONTIETEELLISENÄ ILMIÖNÄ ● KARI TURUNEN: KOULUTUKSEN KASVATUKSELLINEN MERKITYS ● MARTTI JULKUNEN: NÄKEMYKSIÄ KANSALLISESTA IDENTITEETISTÄ ITSENÄISESSÄ SUOMESSA ● KEIJO LIINAMAA: TULOPOLITIikka VALTAJÄRJESTELMÄNÄ ● MATTI SARMELA: IDEOLOGIOITTEN IDEOLOGIA ● SILMÄYKSIÄ ● KIRJOJA ● ATANAS DALTŠEV: KÄKI ● KRIITTISEN KORKEAKOULUN HUHTIKUUN 1978 OHJELMA

Katsaus

6. (18.) vuosikerta.
Kuusi numeroa vuodessa.

Julkaisija

Kulttuurikeskus Kriittisen
Korkeakoulun kannatusyhdistys ry.

Toimisto

Lehtikuusentie 6, 00270 Helsinki 27.

Toimittajat

Raimo Ruottu, päätoimittaja, puh. 913-22 870,
Käppöstie, 03100 Nummela.
Osmo Jokinen, toimitussihteeri, puh. 90-713 212,
Hakaniemenkatu 3 A 32, 00530 Helsinki 53.

Toimitusneuvosto

Kriittisen Korkeakoulun johtokunta: Reijo Wile-
nius (pj.), Aulis Aarnio, Inkeri Airola, Oiva Keto-
nen, Seppo Matinvesi, Antti-Veikko Perheentupa,
Ville Repo, Kalevi Suomela ja Antti Tuuri.

Tilaukset

maksamalla 30 mk/vuosikerta ps-tilille 715 56-0

Irtotilaukset

6 mk: Suomalainen Kirjakauppa, Porthanian pa-
perikauppa, Kasvisravintola ja Suomen Luonnon-
suojelun Tuki Helsingissä.

Osoitteenmuutokset ja jälkitilaukset

Marjaleena Ruottu, puh. 913-22 870,
Käppöstie, 03100 Nummela.

KULTTUURIKESKUS KRIITTINEN KORKEAKOULU

Osoite: STEINER-KOULU LEHTIKUUSENTIE 6 00270 HELSINKI 27
Puhelin: 41 01 41 (ma—ti klo 17—18), ps-tili 1683 71-4

Perustettu 1968. Tarjoaa virikkeitä, yhteyksiä ja tietoa kaikille, jotka ovat kiinnostuneita aikamme ongelmista sekä itsensä ja yhteisönsä kehittämisestä. Kokeilee ja toteuttaa vapaan ja avoimen korkeakoulun ideaa.

Toimintamuodot

- avoimet yleisötilaisuudet
- inhimillisen kasvun seminaari
- erityiskurssit ja kutsuseminaarit
- työryhmät ja projektit
- julkaisutoiminta.

Sihteerit

Raimo Ruottu (pääsihteeri), puh. 913-22 870
Merja-Riitta Ekholm, puh. 90-6922 302
Marti Tuomola, puh. 90-408 560

Kulttuurikeskus Kriittisen Korkeakoulun kannatus-
yhdistys ry:n jäseneksi voi liittyä maksamalla jäsen-
maksun 15 mk/vuosi (tai ainaisjäsenmaksun 200
mk) ps-tilille 1683 71-4.

2•78 sisältö

- 3 C. J. ZWART
Ihmisläheiseen työyhteisöön
- 6 SEPPO MATINVESI
Ryhmätyötä uudella tavalla
- 9 LEEA VIRTANEN
Miksi koputamme puuta?
- 14 ANTO LEIKOLA
Ihminen luonnontieteellisenä ilmiönä
- 18 KARI TURUNEN
Koulutuksen kasvatuksellinen merkitys
- 21 MARTTI JULKUNEN
Näkemyksiä kansallisesta identiteetistä it-
senäisessä Suomessa
- 25 KEIJO LIINAMAA
Tulopolitiikka valtajärjestelmänä
- 26 MATTI SARMELA
Ideologioitten ideologia

Silmäyksiä

- 28 WHO ja kansanlääkintä

Kirjoja

- 29 MARTTI NIEMI
Epävarmuuden aika
- 30 OLLI TAMMILEHTO
Pehmeää energiaa
- 31 ATANAS DALTSËV
Käki
- 32 Kriittisen Korkeakoulun huhtikuun 1978
ohjelma

ISSN 0022-9458

Forssan Kirjapaino Oy · Forssa 1978

C. J. Zwart

IHMISLÄHEISEEN TYÖYHTEISÖÖN

Käsitteet valta ja konflikti esiintyvät nykyisin usein sekä tieteellisessä että arkikeskustelussa. Konfliktit, aggressiivisuus ja terrorismi ovat työntäneet syrjään yhteistoiminnan, kärsivällisyyden ja sietokyvyn. Yhteiskunnallinen ja taloudellinen tilanne huononee nopeasti.

Monet ihmiset tuntevat epävarmuutta ja pelkoa. Yksi aikamme perusilmiöistä on vallan puutteen kokemus. Ihmiset tuntevat vaikutusmahdollisuutensa olemattomiksi. Se saattaa olla yhteiskunnallisesti jopa merkittävämpi ilmiö kuin konfliktit. Yhteiskunta muuttuu varmuudesta epävarmuuteen ja valasta vaikutusmahdollisuuksien puutteeseen.

Hahmoteltua sosiaalista muutosta ovat jotkut luonnehtineet hierarkian vastaiseksi vallankumoukseksi, jonka näkyvimpänä tapahtumana olivat vuoden 1968 opiskelijalevottomuudet. Varsinkin nuorison parissa virike on purkautunut vastustamisena. Myönteisesti tarkasteltuna vastaus on syntynyt syvästi tunnetusta pettymyksestä yhteiskuntamme toimintaan. Vuoden 1968 opiskelijaliikeshinnässä tehtiin historiallinen kokeilu uuden tyyppisestä järjestäytymisestä ihmisten kesken. Olennaista oli ihmisten kohtaaminen ihmisenä, ei raha, valta tai etuoikeudet.

Uuden tyyppinen järjestäytyminen kohtasi tietenkin valtavan vastustuksen. Uudetkin yritykset saattavat epäonnistua. Vastavoimat, jotka haluavat säilyttää vanhentuneet ihmisten keskeiset suhteet, ovat vahvistuneet myös taloudellisen tilanteen huononemisen vuoksi. Virike ei kuitenkaan ole kuollut. Kaikkialla halutaan lisää myötävaikuttamisen mahdollisuuksia. Tästä virikkeestä syntyy myös vaativuutta työntöön inhimillistämiseksi.

Meidän on siis muutettava käsityksemme yhteiskunnallisen elämän luonteesta ja ihmisten keskinäisistä suhteista yhteiskunnallisessa elämässä tapahtuneen muodonmuutoksen vuoksi.

Organisaation tehtävistä

Organisaatioiden kehittämisen perusedellytyksenä on oivallus näiden tehtävistä yhteiskunnassa. Organisaatio ei voi olla päämäärä sinänsä, vaan organisaation tavoitteena on oltava ympäröivän yhteiskunnan tarpeiden

tydyttäminen. Organisaatiolla on palvelutehtävä. Organisaation toiminnan ainoa oikea arviointiperuste on, kuinka hyvin se täyttää palvelutehtävänsä.

Vuosikymmeniä organisaatioita on varsinkin yritysmaailmassa tarkasteltu täysin organisaatiokeskeisesti. Mikä on ollut hyväksi organisaatiolle on ollut hyväksi myös yhteiskunnalle. Ulkopuolinen maailma on ollut hyväksi myös yhteiskunnalle. Ulkopuolinen maailma on ollut vain tuotteiden markkinointialue.

Kun organisaation tehtävänä on palvella ympäröivää yhteiskuntaa, on organisaation johdon tehtävänä olla siltana ympäristön ja organisaation välillä. Kaikki organisaatiot muodostuvat elävistä ihmisistä; ne eivät ole mitään teoreettisia abstraktioita. Jokaisella ihmisellä on oma yksilöllinen vastuunsa, jota ei voida siirtää. Sosiaalinen virike, johon alussa viitattiin, vaatii organisaatioiden palveluksessa olevilta uutta ajattelua sekä organisaation sisäisissä suhteissa että ympäröivään yhteiskuntaan.

Voidakseen täyttää palvelutehtävänsä on organisaation tiedettävä, mihin yhteiskuntaelämän alueeseen se kohdistuu.

Kolmiulotteinen yhteiskunta

Organisaation palvelutehtävä kohdistuu joko (1) henkiseen elämään, (2) poliittiseen elämään tai (3) talouselämään. Nämä kolme ulottuvuutta ovat käsitteellisellä tasolla erotettavissa. Käytännön elämässä ne kuuluvat aina erottamattomasti yhteen ja ihminen ottaa aina osaa jokaiseen.

Henkiseen elämään otamme osaa kehittäessämme kykyjämme, luomalla uutta (vaikka miten yksinkertaista) ja koska olemme ainutkertaisia ihmisiä. Poliittiseen elämään osallistumme järjestäessämme suhteitamme toisiin ihmisiin sekä virallisesti laeilla että epävirallisesti elämäntavoillamme, olemalla kansalaisia. Talouselämään osallistumme työntekijöinä.

Kullakin yhteiskunnallisen elämän ulottuvuudella vallitsevat omat periaatteensa, joita ei vahinkoa tuottamatta voi rikkoa. Elämän laatumme riippuu ratkaisevasti tuottamiemme ajatusten laadusta — henkisestä elä-

mästämmme. Siinä tulee vapauden vallita. Ei hallitukset eivätkä eduskunnat saisi ehkäistä uusien ideoitten tuottamista pakottamalla ihmisen kehityksen ennalta valettuun muottiin. Ehkä kuitenkin eniten uusien ajatusten kehittämistä, henkistä vapautta, loukataan henkisesti köyhällä työllä, joka ei salli kehitysmahdollisuuksia.

Poliittiseen elämään kuuluu tasa-arvoisuus. Tasa-arvoisuus voi toteutua vain järjestämällä ihmisten väliset suhteet siten, että niissä toteutuu oikeudenmukaisuus — myös omistusoikeuden suhteen.

Talouselämään kuuluu keskinäinen riippuvuus, joka on työnjaon välttämätön seuralainen. Tuotantoelämälle luonteenomaisena pidettyä kilpailun periaatetta on tarkasteltava ainoastaan eräänä historiallisena vastauksena tuottamisen ja johtamisen ongelmiin.

Kullakin yhteiskunnan kolmella ulottuvuudella ovat omat instituutionsa.

Teollisesta vallankumouksesta lähtien talouselämä on hallinnut muiden yhteiskuntaelämän jäsenten toimintaa loukaten ihmisen näitä puolia. Viittaamani sosiaalisen virikkeen vaikutuksesta nyt on nousemassa uusia arvoja, jotka ottavat nämä huomioon, kuten myötätunto, itsensä toteuttaminen ja riippumattomuus.

Johdon tehtävistä

Uudet arvot merkitsevät täydellistä uudelleen suuntautumista. Virikkeestä syntyvät vaatimukset jatkuvasta koulutuksesta, myötävaikuttamisesta ja solidaarisesta palkkapoliitikasta eivät ole ohimenevää poliittista haihatelua. Uusien arvojen saaminen käytännön elämässä toimiviksi merkitsee organisaatioiden johtajille monia ongelmia.

Yliopistojen on esimerkiksi pystyttävä yhdistämään toisaalta tieteellisen tutkimuksen vapaus ja toisaalta demokraattinen hallinto. Kuten on nähty, vastaa kykenemätön johto haasteisiin jonkin periaatteen — uuden tai vanhan — dogmaattisella soveltamisella.

Johdon ensimmäinen tehtävä oli tunnistaa, miten organisaatio palvelee yhteiskuntaa, toinen oli ymmärtää sen yhteiskunnallisen ulottuvuuden luonne, jossa tavoitteita toteutetaan ja kolmas on huolehtiminen eri arvojen (näennäisesti ristiriitaistenkin) keskinäisen riippuvuuden lisääntymisestä ja toteutumisesta.¹

Yrittämisen vapaudesta

Nykyaikainen ratkaisu yrittämisen vapautteen ei voi olla sellainen vapaus, joka johtaa sekä ympäristön että yrityksen työntekijöiden manipulointiin. Yhteiskunnassa, jossa kaikki riippuu kaikesta, ei sellaista vapautta voida sallia. Yrittämisen vapaus on nähtävä ensisijaisesti uusien aloitteiden tekemisen vapauteena ja toimintavapautena näiden aloitteiden organisoimiseksi käytännön elämään.

Aloitteiden siirtämiseen käytännön elämään liittyy yhteiskunnallinen vastuu. Tästä syystä on toivottavaa, että yhteiskunta voi osallistua yrityksen toimintapolitiikkojen muotoutumiseen. Pääoma ei yksinään saa muotoilla tavoitteita. Mukana olisi oltava asiakkaita, kuluttajia, valtiovalta jne. Tämä on yritykselle edullista. Itse asiassa voitaisiin mennä jopa niin pitkälle, että muodostettaisiin ideoitten toteutumista rahoittavia riippumattomia pankkeja, joiden lainanantopolitiikasta vastaisi eri ryhmien edustajat, jotka laatisivat tarpeidentytöjensä järjestyksen. Tällä ei vielä kajottaisi yrittämisen vapautteen. Tähän suuntaan on omistusoikeutta uudistettava.

Yritystoimintaa uudistettaessa ei ratkaisuna voi olla, että valta siirretään yksityiseltä pääomalta valtiovalalle, koska viitatussa sosiaalisessa virikkeessä on olennaista suora myötävaikuttaminen päätöksentekoon, ei johdettuna oleminen. Sekä yrittämisen vapautta että henkistä vapautta kahlitsee kaikkinaisen vallan keskitys. Vallan keskittämistä on myös vallan keskitys valtiovalalle, vaikka se tehdäänkin yksityisen ja yleisen edun nimissä.

Organisaation uudistamisesta

Organisaatio muodostuu siinä olevista ihmisistä. Jokainen aktivisti ja mielenosoittaja on työssä jossakin organisaatiossa. Muttuneet yhteiskunnalliset arvot toimivat myös kaikissa organisaatioissa. Ne eivät pysty toimimaan

¹ Perjantaina 3.2. -78 pidetyssä "Hoitolaitosyhteisön kehittäminen" -seminaarissa prof. Zwart totesi organisaation tuotteen voivan olla joko tavallisen tuotantolaitoksen tuottama tavara tai ammatinharjoittajaorganisaation tuottama idea (esim. asiantuntijat lääkärit jne.) ja hallinnon, sosiaalityön ja kansalaisjärjestöjen tuottama prosessi. Organisaation kehittämisessä on erotettava mikä on sen "tuote". Esimerkiksi prosessin tehokkuuden mittaaminen samoin periaattein kuin tavarantuotannon ei ole mielekäästä.

tydyttävästi, ellei niitä nähdä yhteiskuntaelämän makrotason alajärjestelminä, joissa toimii myös mainitut kolme ulottuvuutta. Jotta ne voisivat toimia, on organisaatioon luotava tehokas yhteistoiminta, siinä on oltava avoimet ja rehelliset ihmissuhteet ja sen on sallittava ihmisten kehittää itseään. Tästä ovat kaikki vastuussa.

Suurimmat paineet kohdistuvat organisaation johtoon. Toisaalta vaikuttaa säilyttämisaatimus ja toisaalta uudistaminen.

Säilyttämisen arvoista on kaikki, mikä tukee vallan hajauttamista ihmisen mittojen mukaiseksi. Säilyttämisen arvoista ja kehittämisen kohteena on työn kehittäminen. Työtehtävät tulisi muodostaa sellaisiksi, että ne mahdollistavat ihmisen kehittymisen. Yrity maailmassa on nähtävissä paljon hyvää kehitystä.

Ehdottomasti uudistettavaa on markkinointiajattelu. Nykyisestä kuluttajan manipuloinnista se on uudistettava sellaiseksi, että se on tuottajan ja kuluttajan yhteistoimintaa, jossa kummallakin osapuolella on vastuuta hinnasta, jakelusta, ostosta, laadusta jne. Samoin ehdottomasti uudistettava seikka on johtamistapa.

Johtajuudesta

Luulen, että työn inhimillistämässä käydään suurimmat taistelut johtajuuden alueella. Nykyinen johtamistapa — kutsuttiinpa sitä millä nimellä tahansa — on luonteeltaan johtaja-valvoja luontoista. Tämä on ristiriidassa itsenäisyyden ja aikuisuuden kanssa.

Organisaatioissa vallitsee kaksi vanhentunutta periaatetta: hierarkian ja oikeuksien periaate. Hierarkia oli puhtaana muinaisessa Egyptissä faaraoiden aikana. Faaraoiden suista kuultiin jumalten puhetta ja kansa oli järjestetty hierarkisesti tottelemaan. Tämän tyyppistä johtajuutta voidaan kutsua persoonan sidotuksi auktoriteetiksi.

Rooman valtakuntaan tullessa ihmisten tietoisuus oli kehittynyt enemmän yksilölliseksi ja nämä alkoivat kysyä: kuka minä olen, miten eroan muista, mikä on minun jne. Tuli tarpeelliseksi järjestää oikeussubjektien suhteet. Tietyssä asemassa olevan henkilön johtajuus oli asemaan sidottua auktoriteettia.

Näitä molempia periaatteita vastaan nuoret kapinoivat. He eivät halua olla johdettuja, vaan osallistua ja myötävaikuttaa. Tämä

lähtee viitatusta sosiaalisesta virikkeestä ja se kasvaa. Ainoa ratkaisu myönteisessä mielessä on yhteisneuvotteluissa. Niissä voi tapahtua päätöksenteko siten, että osallistujat voivat tuntea myötävaikuttaneensa päätöksen ihmisarvonsa mukaisesti.

Yhteisneuvotteluja tulee kehittää siten, että missä tahansa tehty aloite käsitellään yhtä tärkeänä kuin ylimmän johtajan tekemä aloite. Ylimmän johtajan tulisi tehdä aloitteensa alhaalta tulleista virikkeistä. Näin organisaatiohierarkia tulisi kääntää ylös alaisin. Tähän suuntaan edettäessä on muistettava edetä varovaisesti, sillä muutosta ei tehdä hetkessä.

Yksilön ja yhteiskunnan kohtaaminen

Organisaation tehtävänä on palvella ympäristöään. Sillä on yhteiskunnallinen tavoite. Tältä pohjalta voidaan löytää mahdollisuus yksilön ja yhteiskunnan ristiriidan sovittamiseen. Yhteiskuntaa palvelevan organisaation yhteisneuvottelussa yhteiskunta ja yksilö kohtaavat konkreettisesti, kasvoista kasvoihin. Näin voidaan päästä yli vieraantumisen, joka Karl Marxin aikojen proletariaatin lisäksi on nykyisin vallannut myös yrity maailman ja hallinnon huiputkin.

Organisaatioelämään ei voida odottaa uudista talouselämän romahtamisesta, kuten jotkut tekevät. Yhteiskunta ei voi toimia ilman tervettä talouselämää.

Yhteiskunnan ja organisaation vaikeuksiin vastaus voidaan löytää vain inhimillisen ajattelun vapauttamisessa. Se voi vapautua, kun organisaatiot sallivat ihmisten kehittää kykynsä ja asettaa tietoisia tavoitteita, joilla organisaatio voi vastata yhteiskunnan muuttuviin tarpeisiin. Nykyisiin ja tuleviin ongelmiin ei voida löytää mistään malliratkaisua. Kaikki organisaation kehittämisen syyt ovat itse organisaatiossa ja siinä ovat myös kaikki ratkaisumahdollisuudet.

Yhteiskunnallisen elämän kolme ulottuvuutta heijastuvat työyhteisöön ja siinä voidaan aikamme yhteiskunnallisen elämän vaikeudet kohdata ja päätyä myönteisiin ratkaisuihin: tehdä työtä yhdessä ulkopuolisten tarpeiden tyydyttämiseksi, olla yhdessä ihmisten yhteisössä ja jokainen omalta osaltaan erikseen ja kaikki yhdessä viemässä organisaatiota eteenpäin uusine ajatuksineen.

Tästä on kysymys, kun puhutaan tiestä kohden ihmisläheistä työyhteisöä. □

Lyh. referaatti: Seppo Matinvesi

Seppo Matinvesi

RYHMÄTYÖTÄ UUDELLA TAVALLA

Professori C. J. Zwart Nederlands Pedagogisch Instituutista, Hollannista, vieraili KKK:ssa 1. 2. 78 esitelmöiden aiheesta "Ihmisläheisen työyhteisön kehittäminen". Siitä on edellisillä sivuilla olevan lyhennetyn referaatin laatinut Seppo Matinvesi, joka tässä omassa artikkelissaan pohtii samaa aihepiiriä Bernard C. J. Lievegoedin kirjan *Soziale Gestaltungen in der Heilpädagogik* (Erityisoppilaitosten sosiaaliset muodot) pohjalta.

Työn inhimillistäminen on aikamme suuria ongelmia. Käsitellessään tätä aihetta KKK:ssa 1. 2. 1978 professori C. J. Zwart tähdensi työn inhimillistämässä työntekijän osallistumismahdollisuuksien lisäämisen merkitystä. Työntekijän on voitava suoraan osallistua häntä ja hänen työtään koskevaan päätöksentekoon. Tämän mahdollistaminen edellyttää sellaisten sosiaalisten tilanteiden luomista — ryhmätyötä — jossa päätöksenteon osapuolet voivat konkreettisesti kohdata.

Mainitun esitelmän toinen keskeinen teema oli kysymys vastuusta. Jokainen on vastuussa omasta työstään. Vastuun kantamisessa ei ole kysymys mistään abstraktiosta, vaan konkreettisesta tilanteesta.

Ihmisten keskeisessä kanssakäymisessä vastuun kantamisen käsite voidaan jakaa kahteen puoleen: toisaalta ihmisen on saatava oivallus siitä, mitä inhimilliseen vastuuseen tässä työtilanteessa kuuluu ja toisaalta hänellä on oltava kykyä saada tämä oivallus toteutumaan käytännön elämässä. Tästä kyvystä voidaan käyttää nimitystä sosiaalinen kyky tai vastuun kantamisen eettinen ja moraalinen tekniikka. Se on opeteltavissa kuten muutkin tekniikat.

Tässä esityksessä on tarkoitus tutkia, miten voidaan kantaa vastuuta siten, ettei vaikuta muihin ihmisiin vahingollisesti, vaan kunnoidetaan kaikkien ihmisarvoa.

Ryhmätyön lähtökohtia

Perusilmiö ryhmätyöstä puhuttaessa on, että se tarvitsee jokaista; yksikin ihminen ryhmästä voi torpedoida koko ryhmän toiminnan.

Ryhmä voi edetä vain hitaimman jäsenensä mukaan. Päätettäessä tehdä ryhmätyötä päätetään samalla liikkua hitaimman mukaan.

Sosiaaliseen vastuun kantamiseen kuuluu, että jo tietyn tuloksen saavuttaneet kysyvät itseltään, että mitä on jätetty tekemättä, koska koko ryhmä ei ole voinut päätyä yksimielisyyteen. Siihen kuuluu myös, että eri mieltä olevat kysyvät itseltään ovatko he estämässä ryhmää toimimasta. Vaikka ryhmän tuleekin liikkua hitaimman mukaan, se ei anna oikeutta hidastella.

Useissa ryhmissä tehdään äänestyspäätöksiä. Näin on varsinkin ideologiselta pohjalta lähtevässä ryhmätyössä. Äänestyskäyttäytymisessä on aina vähemmistöön jääneiden ihmisarvoa alentava piirre: enemmistö tietää mikä on oikein ja vähemmistön on alistuttava siihen.

Ryhmätyön tekeminen vaatii, että jokainen jäsen kantaa vastuunsa. Vastuun kantamisen tekniikkaa voidaan kehittää. Vastuuta kannettaessa pätee sama lainalaisuus kuin kaikkiin muihinkin käytäntöön sovellettaviin kykyihin. Ellei jatkuvasti harjoittele, rappeutuu kyky ja jää vain kätkeytyksi mahdollisuudeksi.

Ryhmätyötä voidaan käyttää erilaisiin tarkoituksiin: tehtävän ratkaisemiseen, tavoitteen saavuttamiseen, päätöksentekoon jne. Käytettiinpä ryhmätyötä mihin tahansa tavoitteeseen, siinä voidaan aina erottaa kolme osaa: ryhmätyön sisältö, ryhmätyön vuorovaikutus ja ryhmätyön käsittelyjärjestys.

Sisältö kuuluu ihmisten henkisiin toimiin, heidän vapaaseen ajatteluunsa. Vuorovaikutus tapahtuu tasa-arvoisten ihmisten kesken ja käsittelyjärjestys riippuu osallistujien tahdosta vastuuntuntoisesti käsitellä ryhmän ongelmaa. Seuraavassa pyrin valottamaan ryhmätyössä olevaa vuorovaikutusta ja käsittelyjärjestystä. Sisällöllisiin kysymyksiin viittaan lopuksi.

Vuorovaikutus

Ryhmätyön vuorovaikutusta käsiteltäessä

tarvitaan jonkin verran ihmisen psyyken tuntemusta. Ihminen ei voi suoraan välittää ajatteluaan, mielikuviaan. Hänen on käytettävä puhetta mielikuviansa välittämiseen. (Vrt. Frode Stømmes, Katsaus 3/75). Ihmisten välinen viestintä vaatii aina kaksi kääntämistä. Mielikuva, ajatus on ensin käännettävä puheeksi ja kuultu puhe edelleen mielikuvaksi. On perusteltua väittää, että suuri osa ihmisten välisistä vaikeuksista johtuu juuri kääntämisissä esiintyvistä virheistä.

Puhujalta tämän perusvaikeuden ylittäminen edellyttää selkeätä ja täsmällistä puhetta, jotta se voidaan kääntää puhujan tarkoittamiksi ajatuksiksi. Toisaalta kuuntelijalta vaaditaan kykyä täyttää epäselvät kohdat. Joillakin henkilöillä on tämä kyky synnynnäisesti ymmärtää, mitä toisessa ihmisessä tapahtuu; useimpien on harjoitettava sitä.

Ryhmän tapahtumisten ymmärtämisessä on yksinkertainen harjoitus pohtia ryhmän kokoontumisen jälkeen jonkin aikaa, mitä todella tapahtui: mitä sellaista tapahtui, mitä joku ei huomannut ja mitä sellaista ei tapahtunut, mitä joku oli huomaavinaan. Tällä en tarkoita mitään psykoanalyysiä, vaan ihmisten keskinäistä avun antamista. Tämän tapainen harjoitus opettaa tarkkaavaisuutta ryhmätyön aikana, sen avulla oppii näkemään, mitä toisissa tapahtuu.

Edellä olevasta seuraa, että ryhmätyön onnistuminen vaatii tiettyä etäisyyttä tapahtumiseen. On yritettävä tehdä tapahtuminen objektiiviseksi. Ei tule arvioida tapahtumista, vaan havainnoida. Objektiivisuus ja etäisyys vievät eroon ryhmästä ja tämä on jälleen kurottava umpeen.

Ryhmätyötä tehtäessä sosiaaliseen vastuuseen kuuluu, että sanotaan, mitä tarkoitetaan. Jos myöntyy päätökseen, vaikka tosiasiallisesti vastustaa sitä, näin tapahtuu useimmiten ryhmissä, joissa esimies esittelee asiaa ja ratkaisun. Alaiset hyväksyvät ratkaisun, vaikka vastustavatkin sitä — eivät siis todellisuudessa ole päätöksen takana.

Ihmisten keskeisessä kanssakäymisessä on asioiden merkityksellä suurempi arvo kuin objekteilla. Ellei merkitystä oteta huomioon ja myönnetä sille tärkeämpää arvoa kuin objekteille, ei yksimielisyyteen voida päästä.

Roolit

Ryhmätyössä on ryhmän täytettävä tietyt

tehtävät jonkin tavoitteen saavuttamiseksi. Ryhmätyö on tekemistä, jossa ryhmään kuuluvat tietyt roolit. Työn tekeminen edellyttää, että jatkuvasti tarkkaillaan roolien täytymistä.

Hyvin tärkeä rooli on johtajan rooli. Max Weber on eritellyt johtajan rooleja ja todennut vanhimman roolin olleen karismaattisen. Johtaja oli ikäänkuin korkeampien voimien inspiroima ja valitsema. Nykyäänkin on olemassa karismaa. Sitä voidaan pitää oikeutettuna silloin, kun joku saa idean, jonka hän haluaa palavasti toteuttaa ja toiset innostuvat tästä ideasta. Idean toteutumisen kannalta ovat molemmat yhtä tärkeitä. Karismaattisuuden jatkuessa liian kauan tulevat muut ryhmän jäsenet johtajaan nähden alistettuun asemaan ja on perusteltua kysyä, kuinka kauan johtajuutta voidaan harjoittaa karismaattisesti.

Weberin mukaan seuraava kehitysvaihe oli traditionaalinen johtaja. Tämä on kuninkaitten ja ruhtinaitten johtajuutta. Karisma on sammunut ja elää vain muodoissa. Porvariston synnyn myötä syntyi byrokraattinen johtajuus korvaamaan epäpätevien aatelisten johtajuutta. Traditio ei enää määrännyt johtajuutta, vaan kyky.

Nykyaikana on syntymässä uuden tyyppistä johtajuutta. On tutkittu huippujohtajien persoonallisuuksia ja havaittu, ettei yhteisiä piirteitä ole juuri lainkaan. Koska johtajuus ei ensisijaisesti riipu johtajan ominaisuuksista, voidaan kysyä, miten johtajuus koetaan.

RAF:n lentäjiltä kysyttiin toisen maailmansodan aikana johtajuudesta ja saatiin selville, että kentällä johtajana toimii sotilasarvoltaan korkein, muodostelmassa lennettäessä pilotti ja määränpään lähestyessä suunnistaja jne. Johtajuus koettiin tilanteen mukaan. Ryhmätyötä tehtäessä johtajuus ryhmässä on sillä, joka kussakin tilanteessa pystyy auttamaan ryhmää eteenpäin. Henkilön tulee vaihtua tilanteen mukaan.

Vastuun kantamisen tekniikan eli sosiaalisen kyvyn tulee olla kehittynyt, jotta toisaalta johtajuudesta ei vetäydytä ja toisaalta siitä luovutaan tilanteen sitä vaatiessa. Hyvin monet pelkäävät, että hetkenkin luopuminen johtajuudesta vie sen kokonaan. Todellista johtajuutta nykyaikaisessa mielessä on siitä luopuminen tilanteen niin vaatiessa.

Voidaan puhua kypsästä ja epäkypsästä ryhmästä. Niiden selvimpänä erona on juuri

suhtautuminen johtajuuteen. Uusi ryhmä tarvitsee harjoitusta oppiakseen eri henkilöillä kiertävän johtajuuden ja vanha ryhmä puolestaan saattaa jäykistyä kiinteisiin käsityksiin toisistaan.

Jotta nykyaikana voitaisiin luottaa henkilöön, jolle vastuuta on uskottu, on tämän voitava luopua johtajuudestaan ja taas ottaa se vastaan. Eikä hänen johtajuutensa saa olla asiantuntija johtajuutta: "Minä tiedän, että asia on näin ja teidän on se hyväksyttävä." Johtajan tulee auttaa ryhmän muita jäseniä päättämään itse oikeaan tulokseen. Oikeastaan voitaisiin puhua pedagogisesta johtajuudesta.

Epäkypsässä ryhmässä asiantuntija vastaa toisten puolesta. Kypsan ryhmän asiantuntija toimii Sokrateen tavoin. Hän kysyy muilta, mitä mieltä nämä itse ovat asiasta ja tästä johdattelee ryhmän ratkaisemaan ongelman. Kiinalainen sananlasku sanoo: "Anna ihmiselle kala, hän elää päivän. Opeta ihminen kalastamaan, hän elää sillä lopun elämänsä." Vaikka ryhmässä olisi muodollinen puheenjohtaja, tulee johtajuuden kiertää.

Kypsässä ryhmässä myös kuin johtajan rooli liikkuu ja kiertää siten, että jokaisella on useita tehtäviä. Orkesterissa jokainen soittaa vain yhdellä instrumentilla, ryhmätyössä jokaisella on useita rooleja.

Roolijäykkyyttä voidaan nähdä kaikissa mahdollisissa muodoissa. On henkilöitä, jotka puhuvat koko ajan ja toisia, jotka ovat hiljaa koko ajan. Yksi loukkaantuu tehtiinpä mitä tahansa jne. Roolien liikkuvuus edellyttää, että ihminen muokkaa itsensä sisäisesti liikkuvaksi, ettei hän ole robotinkaltainen automaatti, joka tiettyyn ärsykkeeseen antaa tietyn vastauksen.

Osallistujarooleista on puhujan tehtäviä jo käsitelty puhuttaessa viestinnästä. Ryhmätyön onnistumisen kannalta vähintään yhtä tärkeä tehtävä on kuuntelijalla. Sillä voi olla äärettömän myönteinen vaikutus ryhmän työhön. Aktiivisella kuuntelulla voidaan auttaa puhujaa saamaan sellaisia ajatuksia, joita hän ei muutoin olisi saanut. Hyvin kuuntelevalle yleisölle on helppo pitää hyvä esitelmä. Näyttelijät eivät suotta puhu, että "tänään oli hyvä yleisö."

Osallistujarooleihin kuuluu tavoitteen asettelu, mutta tarvitaan myös joku, joka kontrolloi, miten pitkälle on kuljettu. Jonkun on tuotettava uusia ajatuksia, mutta ne on myös

puettava sellaiseen asuun, jotta ne voivat toteutua käytännön elämässä.

Käsittelyjärjestys

Ryhmän kulkiessa kohden tavoitettaan, voidaan sen tiessä erottaa aina neljä vaihetta: (1) ryhmän muodostaminen, (2) rajaavien tekijöiden kartoitus, (3) kriteerien asettaminen sekä (4) päätöksenteko ja kontrolli.

Ryhmätyö on eri asia kuin joukko ihmisiä samassa työssä. Ryhmäpäättöksen syntyminen vie aina enemmän aikaa kuin yksilöpäättöksen. Tästä syystä ryhmän työ on aloitettava vastaamalla myönteisesti kysymykseen: "Tahdonko tässä ryhmässä saavuttaa tämän tavoitteen." Jos kaikki eivät ole aidosti mukana, ei ryhmää muodostu.

Ryhmää muodostettaessa on myös kysyttävä, onko tämä ryhmä pätevä saavuttamaan tavoitteensa. Ei ole mielekasta tehdä työtä ilman siihen tarvittavaa kompetenssia. Ryhmässä on oltava kaikki tarvittavat henkilöt, mutta ei ketään liikaa, sillä päätöksentekoon tarvittava aika kasvaa nopeasti jäsenten määrän kasvaessa. Ryhmän muodostaminen myös sulkee muut sen ulkopuolelle.

Rajaavien tekijöiden kartoitus, jota voitaisiin kutsua myös kuvan rakentamiseksi, on toinen vaihe. Usein ryhmissä velloo kiista eri päätösvaihtoehtojen välillä, ehkä ei ole edes keskusteltu, mitkä ovat (esim. rahoitus) mahdollisuuksien rajoissa.

On erittäin tärkeätä, että jokainen ryhmän jäsen tuo tietonsa rajoittavista tekijöistä esiin ennen seuraavaan vaiheeseen siirtymistä. Tämä on sitä tärkeämpää, mitä vähemmän aikaa päätöksentekoon on käytettävissä. Tämä vaihe on myös demokraattinen sikäli, että osanottajien toiveet kartoitetaan tässä vaiheessa.

Kolmas vaihe on arvioinnin vaihe eli kriteerin asettaminen. Osa perusteita on tavalisesti annettu ja osa riippuu yhteisestä tahdosta. Tässä vaiheessa ryhmässä kysytään, mitä me yhdessä tahdomme. Tämä on varsinaista ryhmätyötä.

Neljäntenä eli viimeisenä vaiheena on päätöksenteko ja seuranta. Kun päätöksen eri vaihtoehdot on selvitetty ja seuraukset arvioitu sekä päätös valittu, tulee myös pohtia ja päättää, miten päätöksen toteutumista valvotaan.

Päätöksenteossa kaikki osanottajat sitoutuvat päätökseen. He ottavat keskinäisen vas-

Leea Virtanen

MIKSI KOPUTAMME PUUTA?

Lisääntyvän koulutuksen ja tieteenkehityksen nähdään kernaasti muuttaneen ihmistä niin paljon, ettei hän enää esi-isäinsä lailla turvaudu maagisiin ajatuksenkulkuihin. Ei ole kuitenkaan odotettavissa, että tauskoi-set käytänteet häviäisivät tai edes vähenisivät tieteellisen tai teknologisen tietouden kasvaessa, sillä niiden olemassaolo pohjaa enemmän tiedostamattomiin tunnetekijöihin kuin tietoiseen intellektuaaliin ajatteluun. Tätä psykiatrian tutkijan Judd Marmorin toteamusta pyrin valaisemaan kuvaamalla seuraavassa yhtä esimerkiksi nykyajan maagisesta ajattelusta: menestyksen herättämää pelkoa ja sen maagista torjuntaa. Saavuttaessaan onnea ja menestystä ihminen usein ahdistuu ja

alkaa pelätä, että hänen tyytyväisyytensä, itsevarmuutensa, varomattomat sanansa tai tunnetilansa aiheuttavat tai vetävät puoleensa tai ainakin enteilevät onnettomuutta. Tällöin eräänlaisena oraakkelinä on emotionaalinen tila, johon kohtalo, jokin tavallisesti tiedostamaton uhka maailmankaikkeudessa, reagoi rangaisten asianomaista: hänen "onnensa" menee.

Puoliksi tiedostetuista maagisista ajatuksenkuluista ei ole helppo tehdä kirjallisia muistiinpanoja. Esim. tapa koputtaa puuta opitaan suoraan käytännön tilanteesta, ja vaikka jokin käsitys olisikin selvästi verbalisoitu, on vaikea kuvata sen merkitystä yksilölliseen ja yhteisölliseen käyttäytymiseen. Ih-

Matinvesi . . .

tuun päätöksen toteutumisesta. Juuri tässä on syy ryhmätyön tekemiseen. Vapaa ihminen voi vain vapaasta tahdostaan ottaa vastuun kannettavakseen. Muu on ihmisen manipuloinnista. Ihmisarvoa loukkaamatta ei ihmistä koskevia päätöksiä voida muutoin tehdä, kuin hänen omalla myötävaikutuksellaan.

Ryhmätyön tasapaino

Mikä tahansa ryhmätyö ei kuitenkaan ole ihmisen arvon mukaista. Tässä voidaan erehtyä kahteen suuntaan. Toisaalta voidaan painottaa liiaksi tavoitetta kuten amerikkalais-tyylisessä tieteellis-teknisessä tiimityössä tai toisaalta voidaan muodostaa ideologisista lähtökohdista ryhmiä, jotka riitelevät keskenään yrittäen pakottaa toisen hyväksymään käsityksensä oikeista ratkaisuista.

Tutkimustiimissä tehdään hyvin uhrautuvaa työtä. Tiimi saa yleensä tavoitteensa tiimin ulkopuolelta: esim. halutaan löytää uusi aine, jolla on tietyt ominaisuudet. Tätä tavoitetta lähestytään systemaattisesti eri osatavoittein. Tiimi ei koskaan kysy itseltään, haluammeko tällaista ainetta, mitä seurauksia siitä on ihmiskunnalle. Paras esimerkki tämän tapaisesta ihmisarvoa loukkaavasta ryhmän käytöstä lienee ydinpommi.

Ideologiasta käsin toimivat ryhmät eivät puolestaan ota huomioon todellisuutta. Ne

yrittävät pakottaa todellisuuden johonkin ideologiasta johdettuun "oikeaan" muotoon. Paraskin oikea korotettuna lähes absoluutiseksi normiksi johtaa ihmisarvon kieltämiseen.

Se mitä ryhmässä parhaimmillaan tapahtuu on ihmisten kohtaaminen. Jokainen on kokenut hetken, jolloin "jotain tapahtui"; kansankielessä sanotaan esim., että "enkeli lensi". Tällaiset hetket ovat ihmisen elämän antoisimpia.

Ryhmätyön tekeminen on ensisijaisesti tahdomista — tahtoa toimia yhdessä. Tällöin on olennaista tekeminen, yhdessä toimiminen, ei niinkään tavoitteen saavuttaminen. Ulkoisen todellisuuden kannalta tavoite on tärkeä, ihmisten välisten suhteiden eli ihmisarvon kannalta itse tekeminen on olennaista.

Tekemisessä vuorottelevat sisältö ja muoto. Ryhmä ikäänkuin kulkee eteenpäin mutkittelevaa tietä, joka toisessa mutkassa painotetaan sisältöä ja seuraavassa muotoa.

Ryhmää voidaan myös manipuloida. On henkilöitä, jotka perustellusti voivat väittää teettävänsä missä ryhmässä tahansa haluamansa päätöksen. Meissä jokaisessa asuu sama henkilö ja sen kanssa tulee olla varovainen, sillä yhdessä voidaan työskennellä vain muita kunnioittaen ja vastuuta kantaen. Ryhmätyö on tapa kulkea erilaisista mielipiteistä kohden yhteisymmärrystä. □

miset häpeilevät nykyaikana yksityisten rituaaliensa paljastumista, ja sama salaileva tilanne on vallinnut myös talonpoikaisyhteisössä: taikuuden vaikutuksesta ei mielellään eikä ainakaan avoimesti puhuta yhteisössä, jossa taikuuteen uskotaan.

Selkeää eroa rationaalien ja irrationaalien maailmankäsityksen välillä on tuskin olemassa, vaan erilaiset käsitykset ja uskomukset liittyy toisiinsa jokaisen tajunnassa. Usko ja epäusko eivät liioin aina ole toistensa jyrkkiä vastakohtia. Yhdellä tietoisuuden tasolla ajatukset ja tunteet koetaan jo sinänsä merkitseviksi. Ihminen voi tietää ajattelunsa nurinkurisuuksien, hän ei usko ja kuitenkin uskoo, koska pelkää. Filosofi G. Ch. Lichtenberg, joka oli valistuksen intohimoinen puolustaja 18. vuosisadalla, kuuluu sanoneen itsestään: ”Eräs merkillisimpiä piirteitä luonteessani on varmasti omituinen taikausko, jonka perusteella teen itselleni päivässä sadoista asioista oraakkelin . . . Hyönteisen ininä palvelee minua vastaten kysymyksiin kohtalostani.” Maailmassa, jossa kaiken koetaan vaikuttavan kaikkeen merkittävänä kosmisena yhteytenä, myös mielentila voi vastata kysymyksiin tulevasta kohtalosta.

Kun on kysymys menestyksen herättämisestä pelosta, ero maagisen ajattelun ja mielekkään sosiaalisen käyttäytymisen välillä on hiuksenhieno. Toiset perustelevat pelkoa järjestyksellä: elämä on tehnyt heidät epäluuloisiksi, tällainen pelko on vain elämän kokemusta — ”tikka kirjava metsässä, ihmisen ikä kirjavampi”. Maagiseen ajatteluun liu’utaan miltei huomaamatta, jos koetaan onnen automaattisesti ”aiheuttavan” onnettomuutta. Voidaan sanoa, että on noloa, jos kehuu etukäteen tai on varma etukäteen, eikä suunniteltu asia toteudukaan. Jälleen tullaan maagisiin elämäntuntoihin, jos koetaan juuri puhumisen tai kerskailun aiheuttaneen pettymyksen — ilman niitä kaikki olisi mennyt hyvin.

Seuraava katsaus perustuu pääasiassa kansanrunouden opiskelijain luentokurssien harjoitustöinä omassa sukulais- ja tuttavapiirissään tekemiin haastatteluihin. Onneen liittyvien uskomusten pohdinta näyttää edellyttävän luottamuksellista suhdetta haastattelijan ja haastateltavan välillä, eikä tästä aihepiiristä ilmeisesti saa luotettavaa kuvaa umpimähkäisotannalla ja rasti ruutuun-tekniikalla.

Pelon aktuaalistuminen

Menestyksen herättämä pelko on erityisen voimakas tietyissä elämäntilanteissa. Terveystä koskevat asiat tuntuvat nykyaikana olevan kaikkein eniten varottavia aiheita. Sairaudesta toipuva ei saa kiittää nopeaa paranemistaan. 21-vuotias informantti kertoi säästyneensä koko talven ajan kaikilta sairauksilta ja taudeilta, mutta kerrottuaan tästä sairastunut heti seuraavana päivänä kuumeeseen. Toisen kertojan mukaan riittää pelkkä ajatuskin: ”Jos vaikka ajattelen, että en ole vielä saanut sitä ja sitä tautia, niin seuraavana päivänä olenkin sairastunut esim. flunssaan”. 30-vuotias kosmetologi kertoi ystävättären kehuneen hänen pikku poikaansa hyvin kehittyneeksi ja terveen näköiseksi. Heti kotiin tultua lapseen nousi vesirokko, ”sen ainoan kerran kun sitäkin lasta on keuhuttu”.

Usein puhuja näyttää sairastuvan heti, jopa muutaman tunnin kuluessa kiitettään terveyttään. On mahdollista, että ihminen on perillä sairauden tulosta jo paljon ennen sen selvää puhkeamista. Esim. influenssan hiipivät oireet, jotka eivät vielä ole tietoisesti havaittavissa, ovat jo olemassa, ja juuri tämä saa ihmisen kiinnittämään puheissaan huomiota terveydentilaansa.

Toinen erityisellä tavalla arka alue terveyden ohella on puolivalmis, keskeneräinen työ. Opiskelijat voivat varjella pro gradu -töitään ”pahalta silmältä”, ts. kontrolloida tarkoin, miten ja kenelle niistä puhuvat. On vaikea sanoa, missä määrin tutkijain haluttomuus puhua tekeillä olevista töistään pohjaa halun pitää ideat itsellä, säilyttää henkinen koskemattomuus ja välimatka, missä määrin asiaan vaikuttavat tuskin tiedostetut primitiiviset pelot. Kuvausten mukaan esim. säveltäjä ei uskalla puhua kellekään sävellyksistään etukäteen. Jääkiekko-ottelun katsojat suuttuivat selostajalle, joka kehui Suomen joukkueen pelaamista tilanteen ollessa tasan. Loppuhäviön he katsoivat olevan enemmänkin ko. selostajan ajattelemtoman huomautuksen tulosta kuin suomalaisten pelin ansiota.

On ilmeistä, että onneen liittyvät kuvitelmat ovat nykyaikana samoin kuin ennenkin runsaimpia ja intensiivisimpiä elämäntilanteita, joilla menestystä ei voida etukäteen taata tai säädellä. Terveys ja sairaus sekä työ, jonka onnistuminen edellyttää voimakasta kes-

kittymistä (esim. kaikki luova työ, urheilijan työ jne.) ovat tästä esimerkkejä. Lotto, bingo ja veikkaus nykyaikaisina onnepelin muotoina ovat synnyttäneet monimuotoista ja laajalle levinnyttä taikuutta.

Edellä olevissa esimerkeissä henkilö itse aiheuttaa onnen menetyksen varomattomalla esiintymisellään. Toisaalta odottamaton onni ja menestys sinänsä herättää pelkoja ja angstisuutta: "Jotain pahaa tulee, jos on jotakin äkinäistä, turhaa iloa", "Tää ei tiedä hyvää, kun kaikki sujuu hyvin, isku tulee pian" jne. Onnesta pitää "maksaa".

Varokeinot

Se, että kyse on nimenomaan maagisista ajatuksenkuluista, käy ilmi varokeinoista, joihin turvaututaan onnettomuuden ehkäisemiseksi.

1. On vältettävä kehumista, ennen aikaista varmuutta ja liikaa itsevarmuutta. Monet sananparret tähdentävät voimakkaasti näitä normeja: "Itku pitkästä ilosta", "Joka kukko varhain laulaa, se on iltasella haukan suussa" jne. Kansanomaisessa lastenkasvatuksessa on pidetty pahana lasten irvimistä, aiheutonta nauramista ja tirksumista.

Haastateltavien käsityksen mukaan on oltava vaiti hyvästä onnesta, asioista ei saa puhua ennen kuin ne ovat varmoja: jos kehuu, kaikki menee päinvastoin. Jos esim. uusi ihastuksen kohde on luvannut ottaa yhteyttä, siitä ei pidä mainita kenellekään, koska muutoin odotukset eivät toteudu. Varsin yleisiä ovat kiellot ylioppilaslakin ja vihikisormuksen ennenaikaisesta koettelemisesta: niitä ei saa koskaan, jos koettaa ennen aikojaan. Äiti ei uskalla valmistaa odottamalleen pienokaiselle vaatteita ennen kuin vasta odotusajan lopulla. Jokapäiväiseen puheeseen sirotellaan tarpeettomia varauksia: "Teen sen, jos elinpäiviä riittää", "— jos tässä eletään ja terveenä ollaan".

2. Jos on erehtynyt ilmaisemaan tyytyväisyytensä jonkin asian suhteen, kehuun voi ottaa takaisin kahdella tavalla, joko mitätöimällä asian sanallisesti tai koputtamalla puuta. Kun esim. erään haastatellun äiti puhui lastensa koulumenestyksestä, hän muisti aina lisätä: "Toistaiseksi on mennyt hyvin" tai "Ainakin tähän asti kaikki on mennyt mukavasti".

Tällaisen käyttäytymisen syynä on pidetty myös länsimaiselle rakenteelle tyypillistä kil-

pailua. Jos on parempi kuin muut, se on omiaan herättämään vastapuolella kateutta ja vihamielisyyttä. Sitä välttääkseen ihmiset pyrkivät minimoimaan oman menestyksensä ja hyvän onnensa, vähättelemään saavutuksiaan tai suuretelemaan vaikeuksiaan ("Niin, onhan se hieno auto, mutta enpä tiedä, miten saan sen maksetuksi"). Kun kaksi outoa henkilöä tapaa toisensa, heidän on esiinnyttävä "vaatimattomasti", aliarvioitava itseään, kun taas monin paikoin maailmassa, muiden kulttuurien piirissä, pidetään luonnollisena itsensä kehumista tässä tilanteessa. Erityisen tiukkoja tabut ovat meidän yhteisössämme, kun kyse on materiaalisesta omistamisesta. On jopa sanottu, että monet ihmiset puhuvat mieluummin seksuaalielämänsä intiimeistä yksityiskohdista kuin taloudellisista asioistaan. Kateuden varominen voi johtua halusta säilyttää hyvät ihmissuhteet. Toisaalta syvään juurtuneita ovat myös käsitykset siitä, että toisen kateus, kehuskelu, "pahasilmäisyys" voi matkaansaattaa konkreettisesti pahaa samoin kuin oma tyytyväisyyskin.

Puunkoputtaminen on nykymaailmassa yleisimpiä maagisia toimintoja. Sitä esiintyy ihmisillä, jotka muutoin kieltävät olevansa taikauskoisia, ja he suorittavat usein sen puolileikillä, esim. koputtaen maalaamattoman puun asemasta omaa päätänsä, — mutta suorittavat kuitenkin. Ajattelemattomat sanat voidaan tehdä merkityksettömiksi myös vetämällä seinään risti. "Kun suorittaa sen koputusrituaalin, niin tulee sellanen tunne, et oon mä ainakin yrittäny", kertoi eräs opiskelija. Tilanteessa, johon ei voi normaalikeinoin vaikuttaa, magia antaa mahdollisuuden osallistua edes jollain lailla tapahtumien kulkuun ja lievittää näin angstisuutta.

3. Masennustilan suggerointi tyytyväisyyden tunteen sijaan on myös selvästi maaginen keino. Asiat ovat sujuneet hyvin, jolloin henkilö alkaa tuntiessaan tyytyväisyyttä pelätä niiden menevän huonosti. Hän alkaa surra asiaa ja tästä syystä uskoa, että asiat ovat menneetkin hyvin. Koulupoika suggeroi itsensä kokeiden jälkeen masennustilaan. Jos koe sitten olikin mennyt odotettua paremmin, hän oli "helvetin tyytyväinen ja sitä usko, että se suggeroiminen oli auttanut, että numerot olivat muuttuneet". Jos tilannetta analysoi mielessään, se tuntui groteskilta, mutta "seuraavan kokeen edellä sitä samalla tapaa teki".

Pelokkailla kuvitelmilla, valmistumalla pahaan, voidaan siis yrittää estää pahaa tapahtumista. Thomas Mann kuvaa sattuvasti tällaisia ajatuksenkulkuja romaanissaan "Nuori Joosef". Kun Jaakobille tuodaan sana Joosefin kuolemasta, hän puhkeaa puhumaan: "Sillä miksi ihmiselle annettiin pelko ja huoli, jollei siksi, jotta hän voisi torjua luotaan pahan ja riistää kohtalolta jo edeltäkäs pahat ajatukset? — Mutta miten ihmisen käy, jollei hänen mielenahdistuksestaan ja varoittavasta pelostaan ole mitään hyötyä, niin että hän hyödyttömästi, siis syystä, pelkää ja tuntee pahoja aavistuksia? Ja miten ihminen jaksaa elää, jollei hän voi enää luottaa siihen, että käy toisin kuin hän on ajatellut?"

Onnettomuuden suggerointi onnen saavuttamiseksi tulee ehkä drastisimmin esiin vanhoissa häissä, joissa morsiamen itkettäminen muodosti keskeisen seremonian. Kun morsiamen tulevaa elämää miehelässä kuvailtiin mahdollisimman synkin värein, tarkoituksena saattoi olla myös sopeuttaminen tuleviin oloihin. Toisaalta esim. Kannaksella on uskottu, että mitä kovemmin morsian itki lähtiessään, sitä onnellisempi hän tuli olemaan miehelässä.

Pelon juuret

Edellä kuvatut ajatuksenkulut ovat luultavasti tuttuja useimmille ihmisille ainakin josain elämänvaiheessa. Ne ovat yleisempiä lapsuudessa ja nuoruudessa, mutta vähenevät seestymisvaiheessa, murrosiän kriisivaiheiden jälkeen. Ne muistuttavat pakkoneuroosia siinä mielessä, että henkilö voi tietää käyttäytymisensä järjettömyyden, mutta ei kykene pääsemään siitä irti.

Mihin sitten pohjaa menestyksen herättämä pelko, oire, jota on sanottu ihmissuvun yhteiseksi neuroosiksi? Psykoanalyttikot ovat selittäneet puunkoputusrituaalia lapsuuden kokemusten pohjalta: kohtalo, Jumala tai jumalat vaativat nöyryyttä ihmiseltä, koska ne ovat vanhempien korvikkeita, ts. pelko on peräisin tunteista, joita on lapsuudessa koettu vanhempiin liittyneinä, osaksi oidipaalisien vaiheen tuotteina. Lapsi ei voi ilmaista vihamielisyyttään avoimesti, koska hän on riippuvainen vanhemmistaan, vaan hänen on tukahdutettava itsevarmuutensa. Tulkinta osuu varmaan oikeaan siinä, että pelon juuret ovat tavattoman syvällä, ehkä jo unohtuneissa lap-

suuden kokemuksissa, mutta kyseessä voivat olla myös sosiaalisesti siirtyvät käsitykset. Tunnetuimmat pelkoon liittyvät käsiteparit ovat kreikkalaisesta mytologiasta. Hybris on ihmisen ylimielisyyttä sanoissa ja teoissa, hän on saanut "hyper moron", yli oman kohtalonsa, osansa. Jopa pelkkä onnen tunne saattoi olla hybristä, jota seurasi nemesis. Ajateltiin, että onnea vastaa elämässä vastaava määrä onnettomuutta. Kreikkalaisessa runoudessa nemesis voitiin esittää jumalten kostonä, sillä onnellinen ihminen herätti jumalten kateuden. Toisaalta nemesis kansan käsityksissä edusti epämääräistä kohtaloa, vastavoimaa: ihminen ei voi paeta kohtaloaan.

Mikä on sitten uhka, jota nykyaikana pelätään, ja miten onnen menetyksen ajatellaan konkreettisesti tapahtuvan? Kukaan informanteista ei puuttunut sanktion aiheuttajaan eikä vaikutusmekanismiin, vaan haastattelussa esitettiin pelkkä syy- ja seuraussuhde. Ruotsalainen perinteentutkija C. W. von Sydow on kansanuskomuksia tutkiessaan väittänyt, ettei tällaisia asioita yleensäkään pohdita: "On nimittäin suuri erehdys — ja hyvin tavallinen tutkijain parissa — luulla, että kansa ajattelee, miten yksi asia voi olla syy toiseen, kun useimmiten yksinkertaisesti todetaan, että yksi asia on syynä toiseen". Kenties tässä onkin magialle luonteenomainen piirre: usko mystiseen vaikutusyhteyteen, jonka luonnetta ei pyritä selvittämään.

Magia, joka on ollut kollektiivinen, institutionaalistunut ja yhteisöllisesti säädelty ilmiö, näyttää nykyaikana tulleen yksityisasiaksi, josta ei mielellään puhuta. Saksalainen tutkija B. E. Angst toteaa, että magia on aiemmin vastannut kollektiivisia tarpeita. Nykyisin se taas täyttää pikemmin yksilöllisiä toiveita ja tarpeita. Magian yksilöllistyminen tulee ehkä näkyviin myös edellä kuvatussa aineistossa: nyt ihminen mielialoineen on pääasiallinen uhka omalle onnelleen, kun taas aiemmin toisten pahaa tahtoa on pidetty tärkeimpänä onnettomuuden aiheuttajana. Onnettomuuksien vieminen persoonallisen pahan tahdon tiliin on todettu tyypilliseksi face-to-face-yhteisöille, joissa on vain vähän spesiaalistuneita suhteita ja joissa kiinteät persoonalliset siteet saivat osakseen useimpien ihmisten mielenkiinnon; tällöin oli tendenssinä selittää kaikki tapahtumat noihin suhteisiin liittyviksi. Huomion kiintyminen omaan käyttäytymiseen kuvastaa ehkä osaltaan kiinteiden so-

siaalisten yhteisöjen hajoamisprosessia. Sitä valtaisa muutosta ihmissuhteissa, jonka alituisten noituussyytteiden lakkaaminen on saanut aikaan, on tuskin kukaan tutkija tai kirjailija yrittänyt kuvata.

Menestyksen herättämä pelko ja sen torjunta sekä vanha pilaustaikuus pohjaavat kuitenkin samanlaiseen maagiseen onniajatteluun. Toisen onnen pilaaminen voi tapahtua kahdella näennäisesti vastakkaisella tavalla. Kyseessä voi olla avoin, tarkoituksellinen vahingoittaminen, onnen riistäminen tarkoituksella toiselta. Se pohjaa usein käsitykseen onnen rajallisuudesta: onnea on maailmassa vain tietty määrä, ja sitä voi varmimmin saada osakseen riistämällä sitä toisilta. Toinen tapa, ihailu, liikanainen kehuskelu ja kiittely on myös vanha ja yleismaailmallinen pahentamisen muoto. Jos joku kehui lasta, kiitti lehmien lypsyä tms., hänen mielensä pyrittiin saattamaan nopeasti hämmennyksiin, ettei hän voisi tehokkaasti kadehtia ja tuottaa onnettomuutta. Esim. kiittelyn lapsen äiti saattoi nostaa hameensa ylös ja näyttää kehuskelijalle jotain, joka sai hänet häkellyksiin, tai samassa tarkoituksessa käytettiin erilaisia rivouksia, jotka nykykielessä elävät edelleen kirosanoina — ilmeisesti, vaikkakin tiedottomasti, yhä eräänlaisena alkukantaisena itsensä suojaamisen tapana.

Maagisen onnenriiston terminologiaa viljellään ahkerasti julkisissa tiedotusvälineissä. Eri tavoin ihmiselle sanotaan: olet syyllinen ollessasi onnellinen ja saattaessasi maailmaan lapsia, sillä maailma on täynnä vääryyttä ja sortoa, josta olet vastuussa riistäessasi toisten osan. Esim. erään sanomalehden joulunumerossa suomalaisille lukijoille esiteltiin surkea kehitysmaan vauva: ”Me syömme leivän Nyaga-vauvan suusta”. Suomalaisille lukijoille selitettiin, että juuri he ovat riistäneet tämän lapsen ravinnon. Kiinnitin huomioni lähinnä muuten sinänsä oikean asian muotoiluun: ei esim. sanottu, että on väärin (kristillisen tai poliittisen ideologian kannalta), että toisella on yllin kyllin toisen taas kärsiessä puutetta. Lähdettiin suoraan onnenriiston terminologiasta: se, joka saa maailman onnikokonaisuudesta oman osansa tai yli sen, riistää sen suoraan toisten suusta. Lukijoille ei liioin tarjottu kanavia positiiviseen ja rakentavaan toimintaan, vaan he jäivät avuttoman ahdistuksensa valtaan. Tyypillinen esimerkki tästä samasta oli kysymys, jonka eräs

tyttö esitti lastenlehden kysymyspalstalla. Luksiessaan kehitysmaista hän kertoi pelkäävänsä, että hänen hyvä osansa otetaan häneltä pois. Hän yrittää siksi joka päivä olla jonkin aikaa onneton ja sanoo miettivänsä, ”voisiko hän edes joskus olla vähän aikaa onnellinen”.

Magian merkitys on nykyaikana selvästi vähentynyt, ja monet aiemmin vakavat tavat elävät nykyisin puolileikkillisinä pikku tapoina. Mistä tämä johtuu, ellei sitä voida pitää nykyajan tieteellisen kehityksen ansiona? On arveltu, että ihmisen riippuvuus magiasta vähenee vasta silloin, kun hänen avuttomuuden ja epävarmuuden tunteensa löytävät ratkaisun niin persoonallisella kuin kulttuuritasollakin. Ihmisen elinolosuhteissa onkin ns. sivistyneessä maailmassa tapahtunut suuria muutoksia, mihin Donald Hebb on psykologiassaan kiinnittänyt huomiota. ”Sivistyneessä ympäristössä” ihmisen ei tarvitse olla oudoissa paikoissa pimeässä, ja ”sivistynyt yhteiskunta” suojelee aikuisen herkkiä tunteita ja varjelee häntä pelkoa, vihaa ja inhoa herättäviltä tekijöiltä. Pelon väheneminen, ravinnon jatkuva riittävyys ja monet muut seikat ovat omiaan vähentämään maagisen ajattelun merkitystä, sillä magian avulla on aina pyritty kontrolloimaan nimenomaan onnenvaraisia, epävarmoja olosuhteita. Kaikesta huolimatta yhteiskunnassamme elävät monet tabut, ja ihmisillä on syvään juurtuneita ennakkoluuloja, joissa järkeä käytetään vahvistamaan järjettömiä emotionaalisia reaktioita. Kaiken kaikkiaan yhteiskunnan koko rakenne sisältää Hebbin mukaan myös laajan irrationaalisen ja emotionaalisen tekijän, ja ”jollei ota sitä huomioon, ei voi ymmärtää inhimillisen eläimen sosiaalista käyttäytymistä”. □

KATSAUKSEN TILAAJA!

Peräti tutkimuksin on todistettu, että suomalaisilla on vähän ystäviä. Uskomme kuitenkin Sinulla, lehtemme tilaaja, olevan ainakin yksi sellainen ystävä, jonka kanssa keskustele Katsauksessa julkaistujen artikkelien herättämistä mietteistä. Miten on, joko keskustelukumppanillesi tulee Katsaus?

IHMINEN LUONNONTIETEELLISENÄ ILMIÖNÄ

"Jotta tämä kirja tulisi oikein ymmärretyksi, sitä ei saa lukea metafyyssisenä teoksena ja vielä vähemmän teologisena tutkielmana, vaan yksinomaan tieteellisenä muistiona. ... Ei muuta kuin ilmiö. Mutta myös ilmiö kokonaisuudessaan." Näin aloitti tunnettu ranskalainen paleontologi ja mystikko Pierre Teilhard de Chardin esipuheen teokseensa *Le phénomène humain*, sananmukaisesti 'ihmisen ilmiö'. Hän jatkoi kirjansa varsinaisessa prologissa: "Seuraavat sivut edustavat yritystä nähdä ja tehdä nähtäväksi mitä ihminen on ja mitä hän vaatii kun hänet asetetaan yksinomaan ja kokonaisuudessaan ilmiöiden kehyksiin."

Teilhard de Chardinin yritys oli vaativa, niin vaativa että sen onnistumisesta on jatkuvasti ollut hyvin vastakkaisiakin mielipiteitä.

Koetan olla vaatimattomampi. Siksi olen valinnut otsikokseni "Ihminen luonnontieteellisenä ilmiönä". Koetan siten sulkea pois tarkastelustani ne tiedon hämärät rajaseudut, joissa subjektiiviset tunnot ja metafyyssiset opinkappaleet tai uskonnolliset vakaumukset sekoittuvat aistein havaittavan maailman objektiivisiin tai ainakin ylyksilöllisesti todennettuihin ilmiöihin. En yritäkään kysyä, onko ihminen olemukseltaan hyvä vai paha tai onko hän enkeli vai eläin, koska hyvyys ja pahuus eivät kuulu luonnontieteellisen tarkastelun piiriin, eikä enkeleitä ole luonnonilmiöiden maailmassa havaittu, vaikka eläimiä toki onkin.

Tietenkään tieteellinen tarkastelu ei rajoitu pelkkään havaintojen luettelemiseen, vaan havainnoista tehdään myös päätelmiä. Päätelmien pätevyyttä voidaan osittain kontrolloida tietyin logiikan säännöin, mutta paljon jää myös tämän kontrollin ulkopuolelle. Useinkaan päätelmien ja teorioiden pätevyyden arviointiin ei ole mitään muuta kriteeriä kuin tieteellinen keskustelu, vaikka niiden pohjana olevien havaintojen totuudesta oltaisiin yhtä mieltä — mikä ei suinkaan aina ole

asianlaita. Havainnoista tehdään päätelmiä reaali maailman ilmiöihin nähden ja jopa ilmiöiden välillä vallitseviin yhteyksiin nähden, ja päätelmäketjut saattavat olla niin epävarmoja ja mutkikkaita, että jopa täysin vastakkaisille tulkinnoille jää runsaasti tilaa. Siksi sanontaa "on tieteellisesti todistettu" pitäisi aina käyttää vain mitä suurimmin varauksin ja mieluummin ei lainkaan.

Tietoa — toistaiseksi

Tieteen menetelmin luotu käsitys jostakin asiasta on aina tietoa toistaiseksi. Se saattaa osoittautua hyvinkin vääräksi. Vastakkainen käsitys, jonka perusteet ovat olleet subjektiivisia tai muuten tieteen ulkopuolisia, saattaa osoittautua lopulta tieteellisessäkin mielessä oikeaksi. Mutta tämä ei oikeuta meitä pitämään epätieteellisiä käsityksiä oikeina ja tieteellisiä väärinä.

Nämä seikat on pidettävä mielessä tarkasteltaessa ihmistä luonnontieteellisenä ilmiönä. Sillä — ymmärrettävää ehkä kyllä — juuri ihmisen luonnontieteelliseen tutkimukseen sekoittuu jatkuvasti runsaasti kaikenlaisia elementtejä, joilla on vähän tai ei mitään tekemistä tieteellisen asenteen kanssa. Tieteellisen tiedon saaminen ihmisestä on monin tavoin vaikeaa ja hidasta, ja tietämyksessämme on pelottavia aukkoja sellaistenkin asioiden kohdalla, joista varmempi tieto olisi periaatteessa täysin mahdollista. Kun ei selkeää tietoa ole, kun tiede tyytyy varovaisiin ehkä- ja luultavasti- ja yleensä-lauseisiin, ihmisen varmuudenhalu rientää sen edelle ja täyttää tiedon aukot pahimmassa tapauksessa kuulopuheilla ja iskusanoilla.

Tieteellinen tarkastelu edellyttää tiettyä irtautumista ennakkokäsityksistä, ja se on ihmisen ilmiön kohdalla erityisen vaikeaa.

On ehkä turvaututtava vanhaan tempuun, jota monet kirjoittajat ovat käyttäneet yrittäessään hahmottaa kuvaa ihmisistä, heidän tavoistaan ja yhteiskunnistaan. On koettava kuvitella, miltä me näyttäisimme vieraasta maailmasta, vieraalta planeetalta tulleen tarkkailijan silmin.

Kaikkein selvimpiä ja ilmeisimpiä asioita

objektiiviselle tarkkailijalle on se, että ihminen on eräs eliölaji. Niin pian kuin tarkkailija on havainnut, että elävät olennot muodostavat erityisen ilmiöryhmän, joka poikkeaa monin luonteenomaisin tavoin muista ilmiöistä, hän luokittelee myös jokaisen kohtaamansa ihmisryhmän eliöiden joukkoon.

Epäilemättä vieraamme pyrki myös laatimaan kohtaamistaan eliöistä jonkinlaisen luokituksen, järjestelmän. Tuskinpa hänellä olisi suuriakaan vaikeuksia ihmisen sijoittamisessa tähän järjestelmään: niin ilmiselvästi me kuulumme selkäjänteisten pääjaksoon, nisäkkäisen luokkaan ja kädellisten lahkoon.

Tämän ihmisen sijainnin luonnonjärjestelmässä oivalsi 1700-luvulla terävästi ruotsalainen Carl von Linné, ja ihmisen sijoitus muiden eläinten joukkoon vain korostui siitä, että Linné antoi hänelle, niin kuin kaikille muillekin, kaksiosaisen tieteellisen nimen. Ihmisestä tuli *Homo sapiens* niin kuin koirasta *Canis familiaris* ja sammakosta *Rana temporaria*.

Saman minkä Linné teki, saattaisi siis ulkopuolinen tarkkailijammekin tehdä ja ilman muuta tekisikin. Mutta epäilemättä hän ryhtyi etsimään järjestelmälleen syitä ja perustaa, tyytymättä vain siihen, että yhdet eläimet muistuttavat toisiaan enemmän kuin jotkin muut. Kun hänellä olisi käytettävissään kaikki se aineisto mitä maailman museoihin on kerääntynyt maakerroksista löytyneitä kivettyneitä luita ja muita jäännöksiä, ja kaikki se tieto mitä eläinten rakenteesta ja levinneisyydestä ja käyttäytymisestä on vuosisatojen kuluessa hankittu, hän tuskin voisi tulla muuhun kuin siihen tulokseen, että eläinlajit ovat kehittyneet yhteisistä kantamuodoista ja että luomakunnan järjestelmä luokkineen, lahkoineen ja heimoineen edustaa saman sukupuun viimeisiä, meidän aikakauteemme ulottuvia kärkeä.

On myös ilmeistä, että vierailijamme yrittäessään selvittää lajien kehityksen syitä päätyisi samantapaisiin käsityksiin kuin nykyinen luonnontiede, siihen että lajien kehitystä ovat vieneet eteenpäin satunnainen muuntelu, perinnöllisyys ja luonnonvalinta ja että sen avainsana on sopeutuminen. Tämän oivalsi yli sata vuotta sitten englantilainen Charles Darwin, ja myöhempi tiede on monin tavoin vahvistanut, mutta myös korjaillut ja parantanut hänen ajatuksiaan. Darwin sijoitti ihmisen samaan kehityskulkuun ja ryhtyi tut-

kimaan myös hänen käyttäytymistään samalta pohjalta kuin muidenkin lajien käyttäytymistä, kehityksen ja sopeutumisen pohjalta.

Kulttuurikädellinen

Vieraalta planeetalta tulleelle tutkijalle tämä olisi ilmiselvää. Kun ihminen on tietyn eläinlahkon jäsen, tietyn sukupuun haara, on luonnollista että häntä myös sellaisena tutkitaan. Mutta tutkijamme olisi sokea, kuuro ja järjetön, ellei hän oitis havaitsisi, että ihmisen käyttäytyminen poikkeaa monessa suhteessa muiden kädellisten käyttäytymisestä ja että ihminen on ympäröinyt itsensä, jopa täyttänyt maanpiirin esineillä joita voidaan nimittää kulttuuriesineiksi. Luonnontieteilijälle ei ole pienintäkään epäilystä siitä, että ihminen on välineitä valmistava kädellinen, perinnettä välittävä kädellinen, puhuva kädellinen, kirjoittava kädellinen, yhteiskunniksi järjestynyt kädellinen, sanalla sanoen kulttuurikädellinen. Eläinten käyttäytymistä vuosikymmenet tutkinut itävaltalainen Konrad Lorenz korostaa juuri suomeksi ilmestyneessä teoksessaan 'Peilin kääntöpuoli', että ihminen on "luonnostaan kulttuuriolento". Toisin sanoen, hänen kulttuurinsa olemassaolo kuuluu hänen luonnontieteelliseen kuvaamiseensa yhtä välttämättömänä kuin majavan padonrakennus tai muurahaisen yhteiskuntajärjestelmä kuuluu näiden lajien luonnontieteelliseen kuvaamiseen.

Mutta jos lähdetään luonnontieteellisesti vertailemaan esimerkiksi tavallisen punamuurahaisen ja ihmisen kulttuureja — käytän tässä sanaa kulttuuri myös muurahaisten aikaansannoksista, rakennelmista ja yhteiskuntamuodosta, nähdään varsin pian eräitä hyvin tärkeitä eroja. Saman muurahaishajin kulttuuri on kaikkialla samanlaista, vaikka se saattaa yksityiskohdissaan riippua paikallisista olosuhteista, esim. pesä rakennetaan saatavilla olevista aineksista. Se on myös alusta loppuun perinnöllistä sanan suppeimmassa biologisessa merkityksessä. Muurahaisten ei tarvitse opetella yhteiskuntajärjestelmäänsä ja pesänsä rakennustaan, ei kirvojen huoltoa eikä lihaviin toukkien saalistusta. Yksinäinen muurahaismo saattaa tuottaa pesän, joka suorittaa kaikki normaalit toimintansa, eikä sitä voi erottaa kulttuurimuodon perusteella vuosikymmeniä paikallaan kököttäneestä ja useita sukupolvia nähneestä pesästä. Ei ole

mitään menetelmää, jolla muurahaiset voitaisiin opettaa omaksumaan toisenlaiset elintavat — niiden elämänmuoto on suorastaan kirjoitettu niiden aivojen hermosolujen kytkentöihin, ja nämä kytkennät taas ovat määrättyneet niiden solujen geeneissä, vaikka emme vielä tiedäkään, miten geenien salakieli yksilönkehityksen aikana muuntuu hermosolujen rakennelmiksi.

Kulttuurimuotojen erilaisuus

Ei tarvitse olla biologi, antropologi tai sosiologi nähdäkseen, että inhimillisen kulttuurin laita on suuressa määrin toisin. Vaikka ihmislaji on yksi ja sama, kulttuurimuotojen kirjavuus on niin suuri, että otettiinpa miltei mikä hyvänsä seikka jota voidaan sanoa ihmisille luonteenomaiseksi, aina löytyy jostain kulttuurimuoto jossa asia on päinvastoin. Lapsi joka joutuu kasvamaan ilman kulttuurinsa antamaa oppia ei kykene rakentamaan omaa, inhimillistä kulttuuria itselleen, vaan jää henkisesti vajaakykyiseksi. Kyky oppia ja omaksua erilaisia kulttuuriin kuuluvia seikkoja on ihmisen tyypillisimpiä luonnontieteellisiä ominaisuuksia. Mutta ovatko kaikki kulttuurissamme ilmenevät seikat pelkästään opittuja ja siten ikään kuin mielivaltaisia? Käyttäytymisemme ja kulttuurimme on tietenkin yhtä riippuvainen aivojemme rakenteesta, hermosolujen toiminnasta ja kytennistä kuin muurahaistenkin käyttäytyminen. Mutta onko tuo rakenne sellainen, että sen kannalta on yhdentekevää, millaisia käyttäytymismuotoja omaksutaan? Vai onko inhimillisessä kulttuurissa aineksia, jotka johtuvat suorastaan ihmisaivojen rakenteesta ja kuuluvat siten käyttäytymisen biologisessa mielessä perittyihin piirteisiin?

Nämä kysymykset ovat aika ajoin olleet kuumia perunoita jopa luonnontieteilijöille. Desmond Morris on jo vuosikymmenen ajan hämmäntänyt mieliä esiintymällä ihmisen käyttäytymisen perinnöllisten, oppimisesta riippumattomien tai ainakin oppimista suuntaavien piirteiden vannoutuneena korostajana. Pari kolme vuotta sitten aiheutti amerikkalainen eläintieteilijä Edward Wilson teoksellaan *Sociobiology* — sosiobiologia — kohua ja kiistaa joka ei suinkaan ole laantunut ja johon on sekoittunut monenlaisia poliittisiakin aineksia.

Olisi mahdotonta ryhtyä tarkastelemaan

tässä valossa ihmisen moninaisia käyttäytymispiirteitä: tällainen tarkastelu vaatisi kokonaisia kirjoja, ja niitä on kyllä kirjoitettukin; olen jo maininnut Desmond Morrisin ja Konrad Lorenzin nimet, ja näihin voisi, siitä vähästä mitä on suomennettu, liittää Irenäus Eibl-Eibesfeldtin, Lionel Tigerin ja H. J. Campbellin. Yhteistä näille on se yksinkertainen luonnontieteellinen päätelmä, että ihmislaji on vain joitakin miljoonia vuosia sitten kehittynyt alkeellisemmista kädellisistä, joiden käyttäytymisessä opituilla toiminnoilla oli toki osuutensa mutta paljon pienempi osuus kuin ihmisellä nykyään. He päättävät edelleen, niin kuin jo Charles Darwinkin päätteli, että rakenteelliset käyttäytymispiirteet — ellei haluta käyttää sanaa vaistopohjainen — tuskin ovat voineet näin lyhyessä ajassa kokonaan kadota ja antaa tilaa sellaiselle aivorakenteelle jolle olisi ikään kuin täysin yhdentekevää mitä opitaan, kunhan vain opitaan jotain.

Aivojemme vankeina

Monet seikat puhuvat sen puolesta että vanhoja perinnöllisiä kytkentöjä on runsaasti olemassa, joskin ehkä heikentyneinä ja tiettyyn rajaan asti muunnettavina.

On ilmeistä, että jopa koko se koneisto, jolla saamme tietoa maailmasta, ei vain aistilaitteistomme vaan myös ajatusrakennelmamme, kantaa itsessään syvää historiallista perintöä. Se on evoluution kuluessa syntynyt ja kehittynyt, ei nykyaikaiseen yhteiskuntaan ja nykyaikaiseen tieteeseen räätälintyönä tehty. Olemme monin tavoin aivojemme vankeja, jos sana sallitaan. Tästä johtunevat muun muassa vaikeutemme todella tajuta eräitä tämän vuosisadan fysiikan saavutuksia, esimerkiksi valon tai elektronin yhtaikaista hiukkas- ja aaltoliikeluonnetta tai suhteellisuusteorian neliulotteista maailmaa, vaikka pystymmekin käsittelemään niitä matemaattisesti täysin tyydyttävällä tavalla.

Kielellinen ilmaisukykyemme ei sekään ole rajaton. Eräät lingvistit, mm. Noam Chomsky, pitävät itse kieltä sidottuna aivorakenteisiin, niin että voidaan puhua tietystä ihmislajille ominaisesta peruskieliopista, joka heijastuu kaikissa — yksityiskohdittain tietenkin opituissa ja jopa mielivaltaisissa — kielissä. Viime vuonna edesmennyt ranskalainen biologi Jean Rostand totesi eräässä mietelmäs-

sään, että ihmisaivojen solumäärä on kyllä kunnioitettava, kymmenkunta miljardia, mutta meidät pakottaa tiettyyn nöyryyteen se ajatus, että ajattelisimme monesta asiasta hyvin toisin, jos tuo solumäärä sattuisi olemaan hieman isompi tai pienempi.

Sosiaalisen käyttäytymisen alueella muinaisia kytkentöjä on ilmeisesti varsin runsaasti. Näyttää esimerkiksi siltä, että jonkinlainen hierarkkinen järjestelmä, jollainen vallitsee kutakuinkin kaikkien yhteisöinä elävien nisäkkäiden keskuudessa, on myös ihmisen aivorakenteiden mukainen. Meillä on luontainen taipumus tuntea kunnioitusta, omaksua johtajia ja pitää joitakin ihmisiä suuremmassa arvossa kuin toisia. On myös ilmeistä, että jotkut yksilöt herättävät tällaisia tunteita ja asenteita enemmän kuin toiset — on niitä, joilla on luontaista arvovaltaa, eikä tällä arvovallalla ole ilmeisestikään juuri tekemistä sen kanssa mitä lapsena on opittu. Miten tämä hierarkkisuus, tämä sosiaalinen arvojärjestys, on yhdistettävissä täydellisen tasa-arvoisuuden ihanteeseen, jossa lähdetään siitä että hierarkiat ovat vain opittuja asenteita, jotka voidaan kumota milloin hyvänsä?

Toisena esimerkkinä siitä, miten — kuten eräs tutkija on asian määritellyt — synnynäisten ohjenuorien vuoksi eräät ärsykkeet kasvun myötä opitaan ja hyväksytään helpommin kuin toiset, voisi mainita ns. sukupuoliroolit. On väitetty, naisten tasa-arvoa korostaen, että äitiys on myytti ja äidinvaisto vain yhteiskunnan keksintö naisten alistamiseksi. Kuitenkin maternaalinen, hoivaava, äidillinen käyttäytyminen on tunnusomaista jokseenkin kaikkien nisäkäslajien naarailla, ainakin sellaisten lajien, joiden poikaset tarvitsevat synnyttyään hoivaa. Ellei tällainen käyttäytyminen olisi juurtunut niiden hermoston rakenteisiin, nuo lajit eivät olisi pysyneet elossa. Ei ole kovinkaan todennäköistä, että samat hermostokuviot olisivat kadonneet ihmiseltä niin tyystin että tyttöjen ja naisten olisi todella opittava ei vain hoivauskäyttäytymisen muotoja vaan niiden tunneperustakin. Tietenkin se saattaa vaihdella eri yksilöissä, jopa puuttuakin, ja siinä on paljon opittuja elementtejä, ja on ilmeistä että sitä esiintyy jossain määrin luonnostaan myös miessukupuolella. Mutta jäljelle jää silti tiettyä eroa, joka oikeuttaa liittämään äidinrakauden ihmisen luonnontieteelliseen kuvaan isänrakkautta merkitsevämpänä tai ainakin

erilaisena.

Itsemme tunteminen auttaa meitä myös ohjaamaan itseämme ja kulttuuriamme, ei aivojen abstraktioina syntyneiden ja ilmaan piirrettyjen kaavojen mukaan vaan omaa luontoamme seuraten ja täyttyen. ”Me emme saa kieltää luontoa, vaan jalostaa sitä”, sanoi runoilija Katri Vala eräässä kirjeessään 45 vuotta sitten, jatkaen: ”Juuri rikos viisasta animaalisuutta vastaan on aiheuttanut yhteiskunnan suuren mielipuolisuuden”.

Mainitsin Linnén, joka antoi ihmiselle nimen *Homo sapiens*, viisas ihminen tai ymmärtävä ihminen. Mutta on kuin hän olisi antanut tämän nimen ehdollisesti, sillä ihmisen ainoaksi lajinkuvaukseksi hän esitti saman lauseen joka oli ollut kirjoitettuna jo muinaisen Delfoin Apollonin temppelin oikkoon: ”Nosce te ipsum — gnothi seauton — tunne itsesi!” □

TIEDON RAJAT

Mitä me lopulta tiedämme ihmisestä ja hänen ympäristöstään — pienimmistä soluista, hiukkasista ja niiden yhdistelmistä aina monimutkaisimpiin ja suurimpiin kokonaisuuksiin? Mihin tietomme perustuu ja mitkä ovat sen rajat — vai onko niitä? Kriittisen Korkeakoulun ”Tiedon rajat”-sarja aloitettiin keväällä 1975. Sen alkuvaiheen esitelmistä on koottu 80-sivuinen kirja, joka sisältää muutamia näkökulmia ihmisen ja tieteen problematiikkaan.

REIJO WILENIUS: Ihmisen tieto ja sen rajat • LASSE LAINE: Todellisuus ihmellisen tiedon ja kokemuksen rajoittamana • K. V. LAURIKAINEN: Tiedon rajat mikrokosmoksessa • JUSSI RAU-MOLIN: Tieteellisen rationalismin kriisistä • S. ALBERT KIVINEN: Dualistinen materialismi • ANTTI HAUTAMÄKI: Marxilais-leniniläinen käsitys tiedon rajoista • OLLI HALKKA: Geneettisen manipulaation mahdollisuudet ja etiikka • REIMA KAMPMAN: Ihminen ja hänen sivupersoonansa • PERTTI JOTU-NI: Avaruustutkimuksen perspektiivejä. Julkaisun voi tilata maksamalla à 10 mk (+ postikulut à 2 mk) ps-tilille 1557 80-8, tai postiennakolla osoitteella: Eila Sandborg, Merikatu 5 D, 00140 Helsinki 14.

Kari Turunen

KOULUTUKSEN KASVATUKSELLINEN MERKITYS

Hahmottelen aluksi karkeasti otsikon kah-
ta käsitettä: Koulutus ja kasvat. Jos ha-
luamme hyvin pelkistetyksi käsittää koulu-
tuksen, niin voisi sanoa, että koulutuksessa
olemme kiinnostuneita oppilaista vain siinä
suhteessa, missä määrin saamme heille väli-
tetyksi määrättyjä tietoja ja taitoja, jotka
katsomme tärkeiksi syystä tai toisesta. Oppi-
las käsitetään tällöin tavallaan oppimisko-
neeksi, ja olemme tällöin kiinnostuneita tuon
"koneen" rakenteesta ja olemuksesta vain si-
käli, jos siinä esiintyy oppimishäiriöitä. Mo-
nesti nykyään ajatus kulkeekin valitettavasti
tähän suuntaan.

Kun taas puhumme kasvatuksesta, se mer-
kitsee yleensä, että olemme jossain syvem-
mässä inhimillisessä mielessä kiinnostuneita
oppilaistamme. Ajattelemme tällöin, että on
inhimillisesti arvokasta omaksua joitakin piir-
teitä. Ahtaimmillaan kasvat. on käsitetty
tiettyjen sääntöjen, normien, hyvien tapojen
jne. oppimiseksi. Tähän on liittynyt yleensä
pyrkimys juurruttaa myös tiettyjä ihanteita
kasvatettaviin. Nykyaikana on lisäksi aina-
kin mietinnöissä esillä pyrkimys opettaa tiet-
tyjä asenteita (kansainvälisyys, rotujen tasa-
arvo, demokratian kunnioitus jne.). Kaikis-
ta edistyneimmät kasvat. ajattelijat korosta-
vat lapsen luovuutta ja itsensä toteuttamisen
tarpeita. Monet nykyaikaiset opetusmenetel-
mät näyttävät vähintäänkin tiedottomasti oi-
valtavan lisäksi, että opetustilanteillakin on
kasvattava merkitys.

Meillä on kuitenkin kasvatuskulttuurissam-
me taipumus ajatella, että oppiaineilla ja
opetussisällöillä, varsinkin tietopuolisilla, ei
olisi mitään erityistä kasvatuksellista merki-
tystä sellaisenaan. On tietysti herännyt tietoi-
suutta siitä, että eri oppiaineiden sisällöt saat-
tavat piilevästi juurruttaa joitakin asenteita,
mutta ei ole tiedostettu, että oppiaineiden si-
sällöllä on ratkaisevampikin merkitys oppi-
laan kehitykseen. Rajoitankin tietoisesti tar-
kastelukulmani tähän kysymykseen tuodak-
seni esiin pari oivallusta, jotka nähdäkseni
nykyaikana olisi tehtävä. Lähden kuitenkin
johdattelemaan asiaa aika kaukaa, jotta sai-
simme taustaa ajattelullemme.

Meillä on kielessämme kaksi käsitettä: "ym-

märtää" ja "käsittää". Tavallisesti niitä käy-
tetään synonyymeinä, mutta haluan hahmot-
taa niille selkeästi erillisen merkityksen. Näh-
däkseni voimme ajatella näillä käsitteillä vii-
tattavan kahteen erilliseen sielulliseen il-
miöön. Varaan "ymmärtämiselle" ja "käsittä-
miselle" oman käytön, vaikkei arkikielessä
selkeää eroa olisikaan.

"Ymmärtäminen" tarkoittakoon sellaista
ilmiötä, sielullista tapahtumaa, joka herää
meissä, kun joku ilmiö on meille ennestään
riittävän tuttu. Ymmärtäminen liittyy lähei-
sesti kielen hallintaan. Me esim. ymmärräm-
me jonkun ihmisen puheen, koska hän pu-
huu riittävän tutuista asioista riittävän tu-
tulla kielellä.

"Käsittäminen" merkitköön jotain dra-
maattisempaa sielullista ilmiötä. Kun oppilas
näkee esim. geometrian tehtävän ratkaisun
tai oivaltaa geometrian teoreeman idean,
voimme sanoa, että hän käsitti jotain. Sel-
västi käsittämisen ilmiö tulee havainnolliseksi
matemaattisluontoisissa oppiaineissa. Käsittä-
minen merkitsee jonkin tosiasian persoonallista
omaksumista. Käsittäminen on jossain
määrin ainutkertaista, yleensä meidän ei tar-
vitse käsittää määrättyä asiaa kuin yhden
kerran, se siirtyy pysyvästi ajatteluumme. Kos-
ka käsittämiseen liittyy aina jotain ainutker-
taista, voimme huomata, että käsitettyämme
jonkin asian, meidän ei tarvitse sitä käsittää
uudestaan, vaan tämän jälkeen luomme tuo-
hon asiaan suhteen, jota kutsun ymmärtämi-
seksi. Otan toisen esimerkin. Oppilas voi ym-
märtää kielellisessä mielessä tietyn matemaat-
tisen väitteen, vaikkei hän vielä käsittäisikään
sitä, mihin se perustuu.

Käsittäminen on tapahtuma, joka kuuluu
ajatteluolemukseemme. Ajattelu on taas se
osa sielullista olemustamme, jolla me *jäsen-
nymme* todellisuuteen. Se on myös inhimilli-
sesti ottaen ehkä keskeisin osa persoonallisuut-
tamme, koska ihminenhan on eräessä mie-
lessä ajatteleva eläin. Persoonallisesti keskei-
sin merkitys on sillä, kuinka kykenemme jä-
sentymään siihen todellisuuteen, jota arki-
sesti elämme. Voin nyt esittää erään kasva-
tukseen liittyvän tärkeän oivalluksen.

Kaikki koulutus on ajatteluolemuksen muokkaamista, lyhyesti: tietoisuuden muokkaamista. Opetus muokkaa tietoisuutta, ei vain upottamalla siihen uusia sisältöjä, vaan se muokkaa myös tietoisuuden laatua, totuttamalla tiettyihin ajatuskuvioihin ja tarkastelukulmiin jne. Tietoisuus jäsentää meidät todellisuuteen. Riippuu tietoisuutemme laadusta, kuinka me jäsennymme kohtaamaamme todellisuuteen. Kun pyrimme vaalimaan käsittämistä, me vaalimme myös persoonallisuuden jäsentymistä.

Otan pari esimerkkiä alueelta, jotka ovat minulle tuttuja. Ajattelen yliopistoissa opettavaa nykyaikaista kasvatustiedettä. Useiden opettajien kokemus on, ettei yliopistokasvatustiede auta mitään todellisissa kasvatustilanteissa. Kasvatustiede perustuu virheelliseen käsitteenmuodostukseen ja tiedonihanteeseen ja näin ollen se ei voi suoda käsittämisen mahdollisuutta todellisissa kasvatustilanteissa. Opiskelijalle voi tulla käsittämisyksiä lähinnä vain oppiessaan modernin kasvatustieteen menetelmiä, mutta näillä menetelmillä saavutettu tieto ei auta juuri käsittämään kasvatustodellisuutta. Kasvatustiede ei auta jäsentymään kasvatustilanteeseen. Väärä tieteellinen näkemys voi suorastaan ehkäistä opettajaa tarkastelemasta oikein kasvatusilmiöitä. Tilanne saa vielä kammottavamman piirteen, kun ajattelemme, että riittävän kaukana kasvatustodellisuudesta elänyt kasvatusoppinut virkamies yrittää puoskaroida koululaitosta tai "opettaa" kokeneita opettajia. Tilanne on nykyään tässä mielessä nurinkurinen.

Pitkäaikainen oma kokemus minulla on psykologian parista. Yliopistopsykologia on suurelta osin (vaikkei ehkä niin pahasti kuin kasvatustiede) sellaisen tieteellisen ajattelun pauloissa, että psykologeille saattaa tulla erittäin vaikeaksi ymmärtää itseään saatikka siten muita ihmisiä. Ns. tieteellisestä ajattelutavasta tulee osa persoonallisuutta, niin että saattaa olla vaikea jäsentyä omaan itseensä tai elettävään todellisuuteen. Näin siinä tapauksessa, että tieto muodostetaan todellisuuden kannalta niin vierailla käsitteillä, että käsittämisen mahdollisuus ei ole näköpiirissä. Yliopistotieteillä on yleensäkin suuri mielenterveydellinen merkitys tässä mielessä. Kullakin tieteellä on tietysti lisäksi oma problematiikkansa. Se, mitä tieteellä nykyään ymmärretään, on niin yksisilmäistä, että tieteel-

lisen ajattelun syvä oppiminen voi tehdä meidät jopa typeräksi arkitodellisuuden edessä.

Kuinka jäsennymme todellisuuteen, riippuu siitä minkälaisella tiedolla meitä käsitellään. Ihminen on tässä suhteessa varsin vastaanottavainen. Meidät ovat kaapanneet kohtuuttoman yksisilmäiset tieteelliset näkökannat, jotta olisimme itsekään kykeneviä vaalimaan opiskelijoiden käsittämistä. Käsittämisen *kohentaa* persoonallisuutta. Meidän on tutkittava oppiaineitamme, jotta löytäisimme niihin tarkastelutavan, joka olisi siinä mielessä yhtä todellisuuden kanssa, että oppimisen yhteydessä voi syntyä käsittämistä. Nähdäkseni käsittämistä voidaan vaalia, vaikka käsittäminen onkin erilaista eri oppiaineissa, erilaista kuvaamataidossa kuin esim. fysiikassa. Meidän on pyrittävä edistämään oppilaan jäsentymistä omaan itseensä ja ympäröivään todellisuuteen. Näin ei voi juuri sanoa ainaakaan tietoisesti nykyaikana pyrittävän. Ehkä tieto on käsitetty liian yksipuolisesti.

Tilanne on kuitenkin vielä monimutkaisempi, kun otamme huomioon toisen oivaluksen, joka nykyaikaiselta peruskoulupedagogiikalta näyttää jääneen tyystin huomaamatta. Edellä tekemäni huomiot soveltuvat vaivattomasti aikuiskasvatukseen, jonka piirissä lähinnä itse toimin. Mutta meidän on lisäksi käsitettävä, että *lapsi on sielulliselta toiminnaltaan ja olemukseltaan eri ikäkausina olennaisesti erilainen*. Kuinka me käsittelemme lapsen sielullista olemusta sen varhaisempina vuosina on olennaisesti ratkaisevampaa kuin aikuisiän opetus ja myös tulevaisuuden kannalta perustavampaa. Edelliset tarkastelut eivät muutta mutkitta sovellu lapseen, vaikka ne hiukan pohjustavatkin nyt esittämiä näkökantoja. Teen luonnostelevia huomioita lapsen sielullisista ominaispiirteistä eri ikävuosina.

Yleisesti voimme sanoa ihmisen olevan tuntevan, tahtovan ja ajattelevan olennon. Jokainen tietää omasta kokemuksestaan suurin piirtein, mitä noilla käsitteillä tarkoitetaan.

Alle kouluikäisestä lapsesta voidaan sanoa, että hän on voittopuolisesti *tahtova* olento siinä mielessä, että tunne ja ajattelu eivät ole eriytyneet erilleen tahdosta. Tämä näkyy kahdesta seikasta.

Lapsi suorastaan luonnonpakosta *jäljittelee* kaikenlaisia ympäristönsä tapahtumia.

Tämä on silmiinpistävää. Lapsi omaksuu valtavasti ympäristönsä *elämäntavasta* varhaisina vuosina, jopa siinä määrin, että ympäristön elämäntapa tulee määrääväksi loppuiäksi. Voidaan nähdäkseni sanoa, että lapsi tässä ikävaiheessa *käsittää ympäristönsä myötä-elämällä* luonnonvoimaisesti. Toisaalta lapsi on ikään kuin eriytymätön *kokonaisvaltainen aisti*, joka yllättävällä tavalla vaistoa ja välittömästi vastaanottaa ympäristön tunnelmat ja jopa elämäntilanteiden kätketytkin ajatukset, vaikka aina kykene niitä vielä ilmaistamaan.

Lapsen vastaanottokyky tässä ikävaiheessa on dramaattinen. Tämä näkyy kielen oppimisena, joka on luonteeltaan jäljittelevää myötäelämistä. Tunnnetuahan on, että ihminen menettää välittömästi kielenoppimisen kyvyn noin kymmenvuotiaana. Siihen asti säilyy vielä jäljittelyn luonnonvoima. Tämän ovat monet kielten opettajat huomanneet, sillä alle kymmenvuotiaana lapset oppivat vielä hyvin vieraitten kielten ääntämisen ja soinnun, kun se myöhemmin voi jo osalle oppilaita tuottaa vaikeuksia.

Mikä on sitten varsinaisessa *kouluiässä* olevan lapsen sielullisen toiminnan laatu? Ajattelen lähinnä ikäkautta seitsemästä vuodesta murrosikään, noin 14 ikävuoteen. Voidaan sanoa, että lapsi tänä ikäkautena on voittopuolisesti *tunteva* olento.

Lapsen jäljittelyn tarve, luonnonvoimainen ympäristön myötäeläminen toiminnan kautta vähenee. Lapsi alkaa *myötätuntee* tänä ikäkautena selväpiirteisemmin ympäristön ilmiöt. Voi sanoa, että lapsi tänä ikäkautena *käsittää* ilmiöitä, joihin voi *liittyä tunteillaan*. Ns. Steiner-pedagogiikassa korostetaan, että tämä ikävaihe on *kuvanomaisen tiedostamisen* vaihe. Lapselle on esitettävä asiat eläviä kuvia maalaillemalla, jotta hän voi löytää niihin tunnesuhteen. On vielä vältettävä abstraktia, älyllistä kerrontaa, että lapset säilyttäisivät kiinnostuksen ja näin sielullisen tasapainon. Peruskoulun oppiennätykset ovat ajautuneet todella huolestuttavaan suuntaan. Kolmannella luokalla puhutaan jo atomimallista, jossa elektronit ja protonit hyrräävät. Näin abstraktiin asiaan eivät lapset voi aidosti tunteillaan liittyä. Lapset, joilla ei ole riittävää älyllistä kapasiteettia kärsivät erikokoisesti, vaikka hyväksi tasapainoisen kehityksen kannalta se tuskin on kenellekään.

Lapsella on tunteenomainen suhde ympä-

ristönsä aikuisiin. Häneen painuvat ajatukset ja käsitykset, joita hän kuulee ympäristössään. Toisaalta lapsi kokee ympäristönsä aiuiset luonnollisina auktoriteetteina ja ympäristön aikuisten määrätietoinen toiminta sekä selkeät säännökset tukevoittavat lapsen persoonaa, vaikka on tunnustettava myös impulsiivisen toiminnan tarve.

Vaikka peruskoulussa erilaiset opetustemput ovatkin kehittyneet ja opetus rikastunut monipuolisilla opetusmuodoilla, voidaan sanoa, että ilmeisesti yleispedagogiikka, yleinen henki on kohtalokkaan asiantuntematonta, ellei sanoisi lapsen tuntematonta. Ei tiedetä minkälainen opetus on oikeata ravintoa ottaen huomioon lapsen sielullisen ominaislaadun. Tästä johtunevat osittain ne ongelmat, joista paljon puhutaan: välinpitämättömyys, kiinnostuksen puute, mielenterveyden ongelmat, kasvatuksellinen kieroontakasvamisen. Oppiaines on entisestäänkin muuttunut siihen suuntaan, ettei se pysty luontevasti kiinnostamaan edes kohtuullisesti lasta. Kehityskauden sielullisen olemuksen huomioonottava kasvatus säilyttäisi ehkä paremmin ns. motivaation (tavallaan aika kauhea sana lapsesta puhuttaessa). On vältettävä kohtuuttomasti älyllistävää ainesta, koska lapsi ei voi kohdistaa siihen tunteitaan, vaan ne täytyy kohdistaa tällöin muualle.

Vasta murrosiän jälkeen nuorta voisi sanoa voittopuolisesti *ajattelevaksi* olennoiksi ja tällöin tulevat vasta kuvaan ne pohdinnat, joita edellä esitin puhuessani siitä, kuinka tietoisuus voi olla meidät todellisuuteen jäsentävä voima. Minkälaista on todellisuuteen jäsentävä tieto aikuismaisessa opetuksessa? Tilanne ei suinkaan ole nytkään ongelmaton, vaikka problemat ovatkin "aikuismaisempia". Toisaalta aina ei näytetä käsittävän, että ikäkausi murrosiästä 20 ikävuoden tienoilta on olemuksellisesti erilainen kuin siitä eteenpäin aina lähelle 30 ikäkautta. En puutu nyt kuitenkaan tähän problematiikkaan.

Lyhyesti sanoen: Kasvatus on tietoisuuden luomista. Tietoisuus on olennainen osa persoonallisuuttamme, koska sillä jäsennymme todellisuuteen. Tietoisuus on suhdetta todellisuuteen. Eri ikäkausina lapsen suhde todellisuuteen on erilainen ja näin ollen ikäkauden luonne on otettava huomioon muokattessamme tasapainoista todellisuuteen jäsentyvää ihmistä. Tiedon käsitteessä on tapahduttava vallankumous. □

Martti Julkunen

NÄKEMYKSIÄ KANSALLISESTA IDENTITEETISTÄ ITSENÄISESSÄ SUOMESSA

Suomen kehitys osoittautui 1800-luvun puolivälistä lähtien selvästi nopeammaksi ja monessa suhteessa erisuuntaiseksi kuin emämaa Venäjän. Tästä tuli suomalaiselle identiteetille merkittävä taustatekijä. Kansallinen taistelu emämaan kahlitsevaa politiikkaa vastaan jo sinänsä vahvisti kansallistietoutta, mutta henkistä irtautumista lisäsi vielä se, että suomalaiset tunsivat ja tiesivät olevansa Venäjän valtakunnassa nimenomaan kehittyneet vähemmistö. Omanarvontunto, jota vahvisti niin kansallisten tieteiden kuin taiteidenkin suuri nousu vuosisadan alussa, sekä oikeuteen perustuva näkemys valtion asemasta liittyivät kiinteästi suomalaiseen identiteettiin itsenäisyyden alkuvuosikymmeninä. Siihen nivoutui vastakohta Venäjään ja Neuvostoliittoon. Sisällissodan tapahtumat vahvistivat tätä vastakohtaa.

Kansallisuusongelma oli Suomessa ennen itsenäistymistä ja vielä myöhemminkin myös kielikysymys. Suomenkielisen enemmistön toiminta suomen kielen oikeuksien puolesta korosti eroja läntiseen naapurimaahan. Itsenäistymisprosessiin läheisesti liittynyt kiista Ahvenanmaan asemasta oli omiaan vahvistamaan ristiriitaista suhtautumista emämaahan Ruotsiin. Näin suomalainen identiteetti oli luonteeltaan eroja ulospäin voimakkaasti korostavaa. Tosin tämä liittyi yleiseurooppalaiseen kansallisuusaatteen huippuvaiheeseen.

Sisällissodasta patriarkaaliseen isänmaallisuuteen

Kansallisen identiteetin tarkastelussa on syytä todeta, että itsenäistymisprosessin aikana ei millään taholla oltu eri mieltä Suomen itsenäisyyden tarpeesta eikä luonnollisuudesta. Mielipide-eröt syntyivät itsenäisyyden saavuttamistavoista ja -keinoista sekä tulevan itsenäisen kansakunnan luonteesta. Ne saivat, osittain entisen emämaan esimerkin innoittamina, yhteiskunnalliset vastakohdat purkautumaan vuoden 1918 yhteenotoksi. Veljessota yleensäkin luo vaikeasti arpeutuvia haavoja. Vuoden 1918 sota oli suomalaisille erittäin voimakkaasti kansankokonaisuutta repivä ja

kansallista identiteettiä järkyttävä.

Sisällissota synnytti voittaneella puolella voimakkaan kansallisen yhtenäisyyden korostuksen. Kansallista identiteettiä pyrittiin vahvistamaan, mutta se tapahtui monesti vaatimalla yhdenmukaisuutta ja kurinalaista käytöstä. Sisällissota johti olevan järjestelmän ensiarvoisuuden korostukseen. Voittaneen puhua "valkoisten arvojen koskemattomuudesta". Siten kansallista identiteettiä pyrittiin luomaan ylhäältä päin sanellen. Valtitsevan ajatustavan edustajat eivät aina edes kovin paljon välittäneet siitä, että osa kansasta ei täysin ollut tässä mukana.

Hävinneeltä puolelta eivät kaikki voineet hyväksyä voittaneen puolen arvoja osittainkaan. Yleisempänä vieroittavana tekijänä oli sosiaalisten ja taloudellisten olojen ja ylhäältä sanellun patriarkaalisen isänmaallisuuden vastakohta. Pyrkimys kansallisen identiteetin vahvistamiseen johti näin puhe-, julistus- ja muotoisänmaallisuuteen. Patriarkaalinen suhde ei johtanut sisällissodan luoman kahtiajaon kuilun yhteenkuromiseen.

Patriarkaalisen isänmaallisuuden rinnalla versoi kuitenkin näkymättömämpiä, mutta pitkällä tähtäimellä merkittäviä kansallisen yhtenäisyyden perustekijöitä. Poliittisen keskustan varovainen sovintopolitiikka saavutti vaatimattomia tasoittavia tuloksia. Valtakunta kesti ensimmäisen sosialidemokraattisen hallituksen v. 1927. Oppivelvollisuus, torpparivapautus, mutta ennen kaikkea kunnallishallinnon demokratisoituminen tasapainottivat suomalaista yhteiskuntaa. Sisällissodassa tappiolle jääneet, tasavallan valtavirroista syrjään painetut osallistuiivat nimenomaan kunnallishallinnossa politiikan tekoon. Siellä oli molempien puolien pakko sopeutua toisiinsa. Se johti hävinneellä puolella aktivoitumiseen ja ympäristön, joskaan ei olosuhdeiden hyväksymiseen.

Lapuanliikkeestä demokratiaan ja laillisuuteen

Lapuanliike ilmensi varsinkin alun puhtaassa kommunismin vastaisuudessa ja kan-

sallismielisyydessään sisällissodan perintöä ja voittajapuolen näkemyksiä, tosin äärimmäisen vietyä. Lapuanliike kasvoi juuri tyytymättömyydestä siihen varovaiseen sovinnollisuuteen, jota oli ollut nähtävissä. Toisaalta Lapuanliikkeeseen kuului eliittiluonteinen ajatus, että todelliset kansalliset voimat olivat jääneet pienten poliitikkojen varjoon. Katkerointavana vastakohtana oli toisen laidan hyväksyminen vähin erin mukaan politiikan tekoon.

Lapuanliikkeen muutos poliittiseksi väkivaltaaliikkeeksi karsi sen kannattajamääriä jyrkästi. Samalla horjui 1920-luvulle tyypillisen puhe-, muoto- ja julistusisänmaallisuuden asema. Lapuanliikkeen henkinen seuraaja Isänmaallinen Kansanliike, paremmin tunnettu lyhenteestä IKL, ei koskaan saavuttanut merkittävää asemaa. Vaikka 1920-luvun asenteista osa säilyi 1930-luvun alun murroksen yli, niin pääosa jäi jatkuvasti kutistuvan, tosin äänekkään ryhmän kieleen.

Lapuanliike oli suomalaisen identiteetin kannalta hyvin säpsähdyttävä ilmiö. Sisällissodan voittaneen puolen riveissä se hätkähdytti erityisesti niitä, jotka olivat korostaneet laillisuutta ja demokratiaa. Niiden puolestaan oli taisteltu itsenäisyyden saavuttamiseksi. Työväenliikkeen puolella pelko sekasorrostusta, omien toimintamahdollisuuksien täydellisestä loppumisesta nosti olevan järjestelmän arvoa. Laillisuus ja demokratia olivat kestäneet Lapuanliikkeen paineen, joskin siipirikkona. Ne olivat myös työväenliikkeelle tärkeä arvo, olemassaolon turva.

Demokratian ja laillisuuden pohjalla eheytyi ja niihin vedoten eheytettiin suomalaista yhteiskuntaa 1930-luvun loppupuoliskolla. Eheytymiseen johti se, että silloinen järjestelmä, puutteineenkin, näytti parhaalta mahdolliselta niissä oloissa. Demokratia ja laillisuus, rajatussa muodossaan, näyttivät estävän mahdollisesti huonomman järjestelmän toteutumisen. Eheytymistä edesauttoi sivistystason nousu, taloudellisten olojen kehittyminen ja sosiaalisen turvallisuuden lisääntyminen. Sopeutuminen yhteistoimintaan oli siirrettävissä kunnallishallinnosta valtiolliselle tasolle. Osallistumisen laajeneminen oli tärkeä osa kansallisen identiteetin vahvistumista.

Äskettäin on voimakkaasti väitetty 1930-luvun loppupuolen olleen pelkästään kansallista eheyttämistä, tietoista toimintaa kaikkien saamiseksi mukaan silloisen järjestel-

män ehdoin. Tuohon kauteen kuuluu myös tämä eheyttäminen. Kehitys tapahtui ole-massa olevien lähtökohtien pohjalta. Kysymys on lähinnä siitä, minkälaiseksi tämän eheyttämisen lähtökohta mielletään. Oliko se tietoista silloisen järjestelmän tukemista tai sen voimiin alistumista, että esim. maalaisliitto alkoi hakea yhteyttä sosialidemokraateihin tai päinvastoin? Olennaista 1930-luvun kehityksessä oli se, että laajassa mielessä poliittiseksi keskustaksi nimitettävissä olevat voimat alkoivat lähestyä toisiaan. Selvin merkki tästä oli punamultahallitus vuodesta 1937 alkaen. Laajassa osaa kansaa oli vuoden 1918 kuilu umpeutumassa.

Ulkoinen paine kohti koheesiota 1930-luvun lopulla

Kansainvälisen tilanteen kiristyminen vaikutti voimakkaasti suomalaisen yhteiskunnan arvostuksen lisääntymiseen ja siten myös kansallisen identiteetin lujittumiseen 1930-luvun lopulla. Ulkoinen paine johti suojautumismekanismiin, koheesiohalun ja -tarpeen kasvuun. Paine vaikutti suoraan kaikkiin ja välillisesti myös siten, että yhteiskunnallisia vastakohtia edustavat ryhmät pyrkivät välttämään ristiriitojen aiheuttamista.

Olojen kehitys muissa maissa heijastui suomalaisten näkemyksiin. Sosialidemokraattien ja maaseutuväestön puolueiden yhteistyö Skandinavian maissa oli suomalaisten yhteistyöpyrkimysten mallina. Ruotsalaisen kansankoti-idean vaikutuksia oli nähtävissä sotien mennessä vielä suppeaksi jääneessä sosiaalipolitiisessa toiminnassa. Ulkopolitiikan päälinja, pohjoismainen suuntaus, saavutti yhä laajempaa kannatusta. Myös Suomen ruotsinkielisten asema selkiytyi, kun kieliriita johdettiin lopulliseen ratkaisuun.

Erilaisten diktatuurien synty muualla Euroopassa nosti oman, vastaavan uhan voittaneen järjestelmän arvoa ja tähdensi demokratian ja laillisuuden merkitystä. Samaan suuntaan vaikuttivat Neuvostoliiton sisäisistä puhdistuksista kantautuneet tiedot. Näin ulkopuolinen kenttä kokonaisuutena painoi samaan suuntaan kuin sisäinen kehitys. Ylhäältä päin syötetyn patriarkaalisin isänmaallisuuden tilalle oli tulossa sopeutuva ja sovitteleva yhteishenki, jonka kannatus laajeni koko 1930-luvun loppupuolen ajan.

Talvisodan yksimielisyyys

Yleiskehityksestä huolimatta talvisodan yksimielisyyden käsittäminen 1930-luvun suoraaniseksi jatkeeksi on osittain virhepainotteista. Epäkohtia suomalaisessa yhteiskunnassa toki oli olemassa ja niistä oli jatkuvasti puhuttu. Suomea oli joka tapauksessa hallittu sisällissodan voittaneen puolen ehdoin. Yhteiskuntasopu oli vasta lupaavasti idullaan. Sopeutuminen ei suinkaan aina merkinnyt täydellistä hyväksymistä. Ääriyhmät eivät olleet yhteisajattelussa mukana.

Talvisodan täydelliseltä näyttänyt yksimielisyyden huomattavilta osin eräänlaista pakkoidentiteettiä. Yksimielisyyden edellytyksenä oli kyllä 1930-luvun suotuisa kehitys. Yksimielisyyden ehdottomuuteen johti — tai oikeammin pakotti — kuitenkin Suomen kansainvälinen asema. Suomi kävi taistelunsa yksin. Lisäksi selviämismahdollisuudet näyttivät voimien epäsuhteen vuoksi minimaalisilta, mutta antautumista ei ajateltu.

Talvisodan aikana ei ilmennyt todella varteenotettavia ulkopuolisia vaihtoehtoja. Hajoittavia tekijöitä ei ollut erityisesti Neuvostoliiton ja Saksan silloisen yhteisymmärryksen vuoksi. Lisäksi se, että Suomi nähtiin sekä kotimaassa että ulkomailla syyttömäksi sotaan, sodan alkaminen puna-armeijan hyökkäyksellä, länsimaisten demokratioiden myötunto ynnä monet muut tekijät vahvistivat tilanteen ehdottomuutta. Tämä ehdottomuus yhdessä normaalien sotatilarajoitusten kanssa teki täysin mahdolltomaksi esittää edes epäilyjä vaikkapa sotaan johtaneen politiikan epäonnistumisesta.

Suomalaisen identiteetin kannalta talvisodalla varmasti oli suuri merkitys. Suomalaisuudelle se oli samankaltainen elämys kuin itsenäistyminen — joskin aivan toisella tavoin yhtenäinen. Se kosketti koko kansakuntaa. Ns. välirauhan ja jatkosodan aikana tätä elämästä yritettiin pitää elossa, mutta tilanne ei ollut enää yhtä ehdoton. Sodan alku oli erilainen. Sodan päämääränä ei näyttänyt ainakaan täysin olevan vain olemassaolon turvaaminen. Ulkopoliittinen asetelma, taistelu Saksan rinnalla, oli omiaan huomaa ristiriitaja.

Toinen tasavalta ja identiteettiongelmat

Muuttuneet sisäiset ja ulkoiset olosuhteet

eivät johtaneet kansallistunnon tai -tietoisuuden murtumiseen Suomessa sotien jälkeen. Suomalaisessa yhteiskunnassa säilyi paljon koko itsenäisyyskauden perinnöstä. Osittain oli jopa tapahtumassa vanhojen tekijöiden paluuta. Tässä mielessä voimakas rajaaminen vuotta 1944 edeltävään ensimmäiseen ja sitä seuraavaan toiseen tasavaltaan on historiallisesti kyseenalainen.

Puheet II tasavallasta kuitenkin kertovat identiteettikysymysten keskeytyksestä yksilö- ja ryhmätasolla. Kansallisesta identiteetistä oli kehittymässä jotain uutta muuttuneissa olosuhteissa. Sopeutuminen uuteen järjestelmään oli monille vuosien ongelma. Kaikille oli keskeisenä epävarmuus siitä, mitä uusi tilanne merkitsi kansalliselle olemassaololle ja millaiseen yhteiskuntaan oltiin päätyvässä.

Toisen maailmansodan jälkeen oli Suomessa kysymys sopeutumisesta ja sopeuttamisesta. Uusi poliittinen ja ulkopoliittinen järjestelmä oli pakko vahvistaa. Identiteettikriisinä tämä näkyi siinä, että poliittisten ryhmien sijoittuminen ja niiden suhteiden, myös voimasuhteiden kehitys oli ailahtelevaa.

Toisen maailmansodan jälkeisessä tilanteessa on näkynyt keskeisenä vaikutteiden kulkeminen ulkopoliitiikasta sisäpolitiikkaan. Toisaalta sisäiseen kenttään ovat tulleet uudet painostukset. Lisäksi yhteiskunnalliseen toimintaan on tullut uusia vaikuttajaryhmiä. Varsinkin työmarkkinajärjestöjen merkitys on kasvanut huomattavasti. Suomalainen yhteiskunta on tullut aikaisempaa monimuotoisemmaksi ja paremmin erilaisia käsityksiä ja intressejä suvaitsevaksi. Kaiken kaikkiaan osallistuminen ja kannanotto on lisääntynyt. Osallistumisen kasvu on merkki myös kansallisen identiteetin vahvuudesta.

Muutos vuoden 1944 jälkeen tuntui jyrkältä ja nopealta. Sen toteuttamiseen jouduttiin käyttämään pakkoakin. Silti sopeutuminen tapahtui yllättävän hyvin. Tämän syiden pohtiminen on mielenkiintoinen ja vaikea kysymys. Voitaisiin puhua ehkä siitä, että uuden tilanteen tietty realismi oli ratkaisevaa. Suomea ja suomalaisuutta muokattiin sellaiseksi, mikä oli sekä ulkoisesti että sisäisesti mahdollista. Tämä huomattiin tai saatiin huomaamaan.

On ehkä perusteltavissa sellainenkin rohkea ajatus, ettei II maailmansodan jälkeinen käänne olisikaan ollut niin jyrkkä, kuin yhtäkkiä näytti ja tuntui. Ainakin osittain suo-

malaisen yhteiskunnan kehitys eteni jo 1930-luvulla kansainvälisen tilanteen paineessa. Sota oli myös tällainen ulkoinen painetekijä. Ulkopoliittikan painotus ei siis pitkässä kehitystarkastelussa ole tässä mielessä aivan jatkuvuuden ulkopuolella, vaikka sen suunta ja luonne ovatkin jyrkästi muuttuneet. Samalla tavoin voidaan todeta sisäisen kehityksen selvä muutos, mutta merkit tästä linjasta olivat näkyvissä jo 1930-luvulta lähtien. Olennaista on, että yhteiskunnan perusrakenne ei muuttunut, vaikka siihen tulikin uusia painotuksia.

Suomen Kommunistisen Puolueen tulo mukaan oli voimakkaimmin muutosta ilmentävä tekijä vuoden 1944 jälkeen. SKP:n kehitys ilmentää monin tavoin II tasavallan yleistä linjaa. Heti sodan jälkeen SKP odotti selvästi sitä, että suuri muutos oli tapahtumassa. Tilanteen vakiintuminen ja "vanhan järjestelmän" säilyminen pakottivat SKP:nkin uuteen asennoitumiseen. Puolueen myöhempi sisäinen jakautuminen on nivellettävissä tähän muutokseen. Ns. enemmistölläiset ovat painottaneet toimintaa eri poliittisilla tasoilla, ammattiyhdistysliikkeessä jne. olemassa olevan tilanteen pohjalta. Tämä on merkinnyt sopeutumista yhteiskuntaan, mikä ei suinkaan merkitse samaa kuin sen hyväksyminen. Ns. vähemmistölläiset sitä vastoin ovat jatkuvasti ensi sijassa korostaneet toiseen suuntaan vievän kehityksen lähtöviivalla pysymistä.

Hyvinvointi ja kulttuurin kriisi

Hyvinvointivaltio nousi esiin Suomessa pohjoismaisen esimerkin mukaan 1950-luvulta lähtien. Hyvinvointivaltioidentiteetin toteuttamisessa oli tarkoituksellistakin toimintaa, mikä oli jatkoa jo 1930-luvulta alkaneelle sisäisen rakentamisen linjalle. Hyvinvointivaltioideologia oli sinänsä omiaan luomaan tyytyväisyyttä olevaan järjestelmään ja siten vahvistamaan kansallista identiteettiä.

Hyvinvointiajattelu toi myöhemmin mukaan herkkyyden reagoida kaikkeen elintaso-yhteiskunnan mittareihin. Kansallinen identiteetti kärsi iskuja sen vuoksi. Suomessa johti myös työttömyys samaan suuntaan. Missä työtä tai missä hyvinvointia, siellä kotimaa-ajattelu syrjäytti kansallisia tunnuksia. Myös kansainvälistyminen yleensä, taloudellinen integraatio erityisesti, merkitsi heikommille maille vaaraa tässä mielessä, kun se tarjosi

esikuvia ja mahdollisuuksia esim. yhteisten työmarkkinoiden vuoksi. Siirtolaisuus Ruotsiin on vienyt maasta satoja tuhansia kansalaisia.

Hyvinvointiajattelu ja kansainvälistyminen heikensivät suomalaisen identiteetin kulttuuripohjaa. Omat historialliset kokemukset vaikuttivat Suomessa pitkälle sotien jälkeiseen aikaan. Vielä II maailmansota oli loppukauden sisäisistä ristiriidoista ja myöhemmästä kritiikistä huolimatta tällainen "yhteinen" kokemus, johon liittyi sotakorvauksiin ja jälleenrakennukseen vaadittu ponnistelu. Toisaalta suomalainen ympäristöstään monin tavoin poikkeava kulttuuripiiri joutui koetukselle kansainvälisen tiedotuksen kehittyessä. Erityisesti televisio levitti uusia vaikutteita tehokkaasti koko maahan.

Hyvinvointiajattelu ja kulttuurin kansainvälistyminen ovat näyttäneet jopa kansallisen identiteetin suurimmilta vaaroilta koko itenäisyysaikana. Monimuotoiset henkiset vaikutteet, mutta esim. myös hyvin konkreettisenä tekijänä sisäinen muuttoliike ovat merkinneet henkistä juurettomuutta. Ihmiset ovat joutuneet irralleen omasta perinteestään. Viimeisin kehitysvaihe näyttää kuitenkin tiettyä vakiintumista. Yhteiskunnan jyrkin muutos on ohi. Kansainvälisen massakulttuurin vastapainot ovat nousseet esille. Ihmiset ovat tottuneet uuteen ympäristöön. Ongelmien tiedostaminen on loppujen lopuksi merkinnyt uuden identiteetin vahvistumista sekä poliittisella että kulttuuritasolla. Uuden identiteetin keskeisenä piirteenä voitaneen pitää näillä molemmilla tasoilla kompromissia kansallisen ja sisäisen sekä toisaalta ulkoisten yhteyksien välillä. □

TILAA KATSAUS VUODEKSI 1978

Katsaus antaa uusia näkökulmia, vaihtoehtoja tietoa ja uusia virikkeitä — mm. seuraavilla alueilla:

- talous, energia ja ekologia
- ihminen, perhe ja yhteisö
- laki, hallinto ja politiikka
- tiede ja filosofia
- kasvatus ja koulutus
- lääketiede ja terveys
- kulttuuri ja taide.

Vuosikerta 30 mk. Tilaukset ps-tilille 715 56-0.

Keijo Liinamaa

TULOPOLITIikka VALTAJÄRJESTELMÄNÄ

Tulopolitiikan käsitteistö vakiintui suomalaiseseen käyttöön 1960-luvun puolivälissä. Tulopolitiikka sinänsä ei kuitenkaan ollut mitään uutta. Erilaisten vakauttamisohjelmien ja linnarauhojen tekemistä oli harrastettu useita kertoja sodan jälkeisenä kautena.

Muutoinkin tulopolitiikan kiinteytyminen sattui aikaan, jolloin suomalainen yhteiskunta oli altis kokeilemaan jotakin toisenlaista menettelyä, kuin mitä muutoin oli harjoitettu. Meillä oli tulopoliittisen päätöksenteon kannalta hyvin kehittynyt työmarkkinamekanismi. Elettiin kahden suuren aikaa — SAK ja STTK olivat selvästi hallitsevia järjestöinä. SAJ:n olemassaolo ei sanottavasti järkyttänyt tilannetta ja muut keskusjärjestöt TVK, Akava ja STTK olivat vasta heräämässä. Niin ikään muut talouselämän etujärjestöt — maataloustuottajat sekä teollisuus ja kauppa — olivat tottuneet sopimusten tekoon.

Tulopolitiikan sisältöä, menettelytapoja ja organisointia oli 1960-luvun alkupuoliskolla kehitetty. Talousneuvosto oli saanut valmiiksi laajan kehittämismietinnön 1967 alussa. Aparaaatti, jota ei oltu käytännössä kokeiltu, oli käsillä, kun varsinainen ulkoinen sysäys 1967 devalvaation muodossa tapahtui. Hallitus katsoi tarvitsevansa etujärjestöjen apua devalvaation jälkihoitoon. Se tarjosi etujärjestöille vaikutusvaltaa ja vastuuta. Nämä ottivat haasteen vastaan ja näin syntyi se käytännön tulopolitiikka, joka vielä tänäkin päivänä leimaa talouspolitiikan päätöksentekoa.

Tupo-järjestelmää — niinkuin sitä arkielessä kutsutaan — voidaan perustellusti pitää valtajärjestelmänä. Sisältyyhän siihen koko joukko merkittävää päätöksentekoa, vaatimusten ja näkökohtien yhteensovittamista, heikompien päättäjien taipumista vahvempien tahtoon jne. Tupo-neuvottelut aikaansaavat määrääjain melkoista jännitystä yhteiskunnassa mm. eduskunnan ja etujär-

jestöjen välillä. Järjestelmä on kuin iso jyrä, joka jatkaa menoaan, vaikkei siihen tarvetta olisikaan. Sen pysäyttäminen tai kääntäminen raiteeltaan on peräti työlästä. Monesti on jo esitetty painavia huomautuksia, että tuposysteemi on loppuunkäytetty.

Mielenkiintoinen onkin kysymys, ollaanko kaartumassa takaisin lähtöpisteeseen eli siihen, että päätöksenteko eriytyy. Palataanko esim. työmarkkinakentässä takaisin liittokokotaisiin sopimuksiin, jollaisia tehtiin 1950-luvulla. Niistähän aikoinaan kehitys johti siihen, että keskusjärjestöt alkoivat 1960-luvulla tehdä keskinäisiä suositussopimuksia. Ne laajensivat työmarkkinakentän yhteisvaikutusta ohi perinteisten työehtosopimusneuvottelujen. Näistä siirryttiin tulopolitiikkaan vuonna 1968. Jos nyt palataan liittokohtaiselle tasolle, on ympyrä tavallaan sulkeutunut.

Käytännön kokemukset osoittavat, että tulopolitiikan laajojen yhteyksien ja sidonnaisuuksien hallitseminen on työlästä ja vaikeata. Kaiken sitominen kaikkeen ei luonnollisesti pitkään käy päinsä. Tuntuu siltä, että tulopolitiikka parhaiten soveltuu ns. vakauttamistilanteeseen ja silloinkin vain edellytyksellä, että tulokehityksen hillitseminen tai leikkaaminen kohdistuu mahdollisimman tasapuolisesti kaikkiin tuloihin ja tulonsaajaryhmiin. Tässä suhteessa on vielä kehittämisen varaa.

Tulopolitiikka ei saa olla itsetarkoitus. Sen harjoittamisen oikeutus perustuu siihen, että sille voidaan asettaa mielekkäät ja laajasti hyväksyttävät tavoitteet. Se ei korvaa työehtosopimusjärjestelmää, joka on tulopolitiikan olennainen osa. Se ei myöskään ole vaihtoehto yritysdemokratialle. Se on osa talouspolitiikkaa, mutta vain osa siitä. Tulopolitiikalla voidaan hoitaa vain rajoitettua aluetta eikä sillä — olkootpa se kuinka tehokasta tahansa — voida ratkaista kaikkia talouspolitiikan ongelmia. Oikeisiin puitteisiin asetettuna tulopolitiikka kuitenkin puoltaa paikkaansa sekä menettelytapana että valtajärjestelmänä. □

Perustuu alustukseen 7.11.77 pidetyssä symposiumissa "Talouspolitiikka valtajärjestelmänä", josta aiemmin (Katsaus 6/77) on julkaistu Niilo Kojosen ja Pertti Viinasen puheenvuorot.

IDEOLOGIOITTEN IDEOLOGIA

Kansainvälisessä elintasokilpailussa Suomi on 18. pistesijalla mitattuna bruttokansantuotteilla, kulutus- ja palvelutilastoilla ja muilla kansainvälisen superkulttuurin määrällisillä kehitysindeksillä. Suomen taloudellinen ja yhteiskunnallinen rakenne, koko kulttuuriekologinen järjestelmä, on kääntynyt kansainvälisyyteen ja mukautunut yhdenmukaisen kansainvälisen tuotannon, sivistyksen ja elintasokäsityksen hallitsemiin odotuksiin. Suomalaisessa yhteiskuntaideologiassa on jottenkin ristiriitaista turhautunut suhtautuminen kansainvälisiin käsityksiin, ettei Suomi olekaan poliittisesti puolueeton, kun taloudellisesti maa on 18. keskittynein ja massoitunein kansainvälisen markkinakulttuurin periferia ja EEC-satelliitti. Suomessa vallitsee luja luottamus valtioiden sivistys- ja elämälaatuutilastoihin, joita laatii kansainvälisen markkinatalouden superorganisaatio, Maailmanpankki.

Suomalaisilla kuten länsimaisen, eurooppakeskeisen kulttuurikäsityksen edustajilla on tapana vertailla ja luonnehtia vieraita kansoja ja yhteiskuntia. Erikoisen terävää yhteiskunta-analyysi on ollut kehitysmaaturismin piirissä, ns. kansainvälisen hotellitason kehityksmaareportaaseissa, mutta myös suomalaisen maantieteen ja historian oppikirjoissa. Kulttuurienvälisen tasapuolisuuden kannalta olisi joskus tarpeellista — jos ei muuten niin terveellisen itseironian kehittämiseksi — tutkistella sitä, mikä on luonteenomaista länsimaiselle yhteiskunnalle ja ”kansojenluonteelle”, mikä on suomalaisessakin kulttuurissa yhteinen hallitseva ideologioitten ideologia.

Superkulttuurin ideologia

1. *Teknologisen maailmanvalloittajan ideologia.* Länsimaissa kulttuuri on käsitetty luonnon vastakohdaksi, luonnon alistamiseksi sivistyksen, so. teknologisen, keinoitekoisen maailman rakentamiseen, jossa korkeinta inhimillistä sivilisaatiota edustaa metropolikulttuuri.

2. *Modernistumiskultti; uutuuden imperialismi.* Länsimainen ”sivistys” on nostanut ”kuolemattomien” joukkoon muuttajat, hä-

vittäjät, epäsovinnaiset, poikkeukselliset yksilöt, luonut nerojen kultin. Muuttajan ja neron kultti on antanut miljoonille kehitysohjohtajille, itsetehostusmanipulaattoreille ja aggressiivisille idealisteille moraalisen oikeuden suunnitella uusi uljas maailma — massojen kustannuksella. Kehitys ja edistys ovat peittäneet kaikkein tehokkaimmin häikäilemättömän omanvoitonpyynnin, taloudellisen ja poliittisen vallanhimon ja inhimillisen turhamaisuuden.

3. *Kulttuurin maksimointi; suoritustekni- sen täydellisyyden ideologia.* Teknologinen massatuotantoyhteiskunta, koulutusyhteiskunta ja kilpailuyhteiskunta rakentuu täydellisen tieteellis-teknisen suorituksen tavoitteluun, se pyrkii maksimoimaan tuotannon, organisatorisen tehokkuuden ja ihmisen suorituskyvyn niin tieteessä ja taiteessa kuin urheilussa. Kulttuurihistoriallisesti merkittäviä ovat vain suuruusrituaalit.

4. *Kansainvälisten standardien imperialismi.* Korkeinta kulttuurin astetta edustaa kansainvälisen tason täyttävä yhteiskuntasuunnittelu, koulutussuunnittelu ja vapaa-ajansuunnittelu, kansainväliset standardit täyttävä yhdenmukainen kulttuuriympäristö, kansainvälinen tieto, taito ja teknokratia. Ihmisen olemassaolon korkein aste toteutuu kansainväliset normit täyttävässä tieteellis-teknisessä superkulttuurissa.

5. *Määrällisen tuottavuuden ideologia.* Niin yhteiskunnan kuin yksilöiden kulttuurivalinnat perustuvat materialistiseen panostuotosteorioologiaan, määrällisen hyödyn kustannuslaskentaan. Teollinen kulttuuri on muuttumassa totaaliseksi tuottavuuden suunnitteluorganisaatioksi, jota hallitsee määrällisen kasvun tilastollinen käyrä-, indeksi- ja trendimagia ja jossa ei-määrälliset tai ei-aineelliset tekijät, kuten perinteelliset kulttuuriarvot, voidaan aina eliminoida kehityksen häiriöfunktioina.

6. *Mekanistisen tiedon ja syyssuhteiden järjestelmä; teknisten ratkaisujen ideologia.* Yhteiskunnan toiminta perustuu mekanistiseen (faktoriajatteluun, luonnontieteelliseen maailman jäsentämiseen, jossa ei oteta huomioon muita kuin mekanistisia syy-yhteyksiä. Tek-

niikan synnyttämät ongelmat eliminoidaan vastatekniikalla: epäorgaaniset saaste- ja jätevesiongelmat eliminoidaan rakentamalla puhdistuslaitos, luomalla puhdistusprosessi. Sosiaaliset jätevesiongelmat eliminoidaan luomalla hoitoasema, kasvatusneuvola, työsuojelulaitos tai poliisilaitos. Massatuotannon ja liukuhihnojen inhimilliset vajavuudet poistetaan kehittämällä ergonomia; kulttuurin rakenteelliset vääristymät korjataan vastateknologialla, vastaorganisaatioilla, vastarakenteilla, korvikestruktuureilla tai hyvinsuunnitelluilla sijaistoiminnoilla.

7. *Ryhmäkeskeisyys ja organisaatio -ideologia.* Länsimainen yhteiskunta rakentuu yhtäjalkaa marssiville massoille, jotka sosiaalisetetaan kaikkivaltiaaseen, kyberneettiseen organisaatioon; ryhmäkeskeisyydelle ja organisaatiouuskolle. Yhteiskunnan mekanistinen tai automistinen rakennemalli ja erikoistuminen on johtanut yhä kapea-alaisempiin, tieteellisteknisesti yhä tehokkaampiin organisaatioihin, mutta samalla myös yhä kiihtyvämpään organisaatioiden, ammatti-, painostus- ja eturyhmien väliseen kamppailuun aineellisesta kehityksestä, vallasta ja kasvusta. Organisaatioiden kasvupolitiikka vaatii yhä voimakkaamman massaidentiteetin ja massasolidarisuuden luomista, yksilön tekemistä riippuvaiseksi järjestöistä ja laitoksista. Massamanipulaatio vaatii autoritaarisempia ideologisia ja poliittisia henkilökultteja, aatteiden dogmatisoimista ja yhä tarkentuvien raja-aitojen pystyttämistä toisten organisaatioiden suuntaan; yhä kiristyvää informaatiotosotaa organisaatioiden välillä. Länsimaissa valta on keskittynyt organisaatioille, jotka häikäilemättömminkin manipuloivat tyytymättömyydellä, hyödyllä, edistyksellä ja yhteiskunnan muuttamisella.

8. *Laitostetun tiedon imperialismi.* Tiedon instituutioissa kuvastuu siinäkin ryhmäkeskeisen spesiaalistuneen yhteiskunnan todellinen luokkaluonne: kansainvälinen tiedon hierarkia, metropolikeskeinen tiedon organisaatio ja auktoriteettijärjestelmä, etu- ja painostusryhmien manipuloiman tiedon dogmatiikka — tiedon sitominen ”oikeaan” terminologiaan, oikeisiin tiedon jumaliin ja oikeaoppisiin tiedon käyttäjiin. Eriytyneessä yhteiskunnassa organisaatioiden ja eturyhmien valta perustuu keskitettyyn manipulaatioon, tiedon hallintaan. Tiedonvälityksestä, massakommunikatiosta, informaatiooikeista, mielipiteen-

muokkauksesta ja mainonnasta on tullut tärkein vaikutusvallan väline. Mitä yhdenmukaisemmaksi kulttuuri muuttuu, sitä kiihkeämmäksi käy informaatiotosota, sitä dogmaattisemmiksi ideologiat ja sitä yksipuolisemmaksi totuus. Informaatiotosodan viimeisin kehitysvaihe on terrorismi.

Ryhmä tai organisaatio, jolla ei ole omaa tiedotusvälinettä, lehteä, tiedottajaa, kurssikeskusta — omia informaatoriihtejä — ei voi saada osuutta yhteiskunnallisesta vallasta ja kehityksestä. Erikoistuneiden ammattiryhmien ja organisaatioiden taistelu tiedon vallasta on jokapäiväistä eturyhmäpolitiikkaa. Oma kansainvälisesti arvostettu tieto on saatava riittävästi edustetuksi peruskoulun oppiennätyksiin ja korkeakoulujen opetusohjelmiin. Eturyhmien ammatillinen ja tiedollinen eliittiasema on saatava laillistetuksi yhä kapea-alaisemmilla pätevyysvaatimuksilla, ammattiasetuksilla, titteleillä ja nimikkeillä. Suhteessa ympäristöönsä tehokkuus- ja koulu-yhteiskunta on huippuunsa lokeroitunut kulttuuriekologinen järjestelmä, jossa resurssit jaetaan luokkavalheilla ja laitostetulla tiedon manipulaatiolla. Ammatillisista ja poliittisista ”ideologioista” on yhä enemmän tulossa yhdenmukaisen superkehityksen mustasukkaisimpia ja armottomimpia vartijoita, pakkokehityksen mekanismeja, joille kulttuuri on heidän oman ammattialansa kehitysindeksejä ja kasvuprosentteja.

Tikapuut taivaaseen

Parin kolmen viimeisen vuosikymmenen aikana Suomi on suunniteltu ja organisoitu uudelleen. Väkiluvun kasvuun suhteutettuna Suomi on ohjelmoitu ja mitoitettu ainakin sadaksi vuodeksi eteenpäin. Mutta vielä on vallassa 1960-luvun muuttajien sukupolvi, joiden käsityksen mukaan Suomen modernisointi, saneeraaminen ja uudelleenrakentaminen on heidän historiallinen elämäntehtävänsä. Kehityksen tikapuut on asetettu taivaaseen.

Hyvinsuunniteltu Suomi on osa maailman kulttuurin yhteismarkkina-aluetta, jossa tuotetaan, ostetaan ja myydään samankaltaista teknistä tuotekehittelyä, samankaltaista tietoa, muotia, musiikkia, kirjallisuutta, jossa hallitsevat samanlaiset poliittiset ideologiat ja maailmanselitykset, samanlainen tiede ja yhteiskuntajärjestys, samat moraalikäsitteet,

seksuaalisymbolit, työtavat, vapaa-ajan harrastukset, samat nautinnot, ruuat ja pop-idolit. Suomi on siirtynyt maailmanlaajuiseen länsimaiseen kulttuuri-imperiumiin.

Mutta tässä imperiumissa ihminen on saaneerautumassa ulos tuotantoprosessista.

Yhä kiihtyvä kehitys-, informaatio-, ope- tus- ja kasvatuskoneisto sopeuttaa ihmistä tekemään yhä yksinkertaisempia ja mekaani- sempia työvaiheita yhä automaattisemmassa tuotannossa. Yhä suurempi määrä tieto- ja taitoteknikoita motivoi ihmistä painamaan nappia ja tuijottamaan valvontapaneeleja, ja uskomaan tehostetun, rationalisoidun massa- työn suuremmoisuuteen.

Kukahen uskaltaisi suunnitella tuotantoa ihmistä eikä tavaroita varten, kukahan us- kaltaisi suunnitella yhteiskuntaa, joka vapau- tuisi pakkokehityksen organisaatioista, ja ku- kahan uskaltaisi katkaista edes muutamia puolapuita pilviin kipuavilta kehitysjohtajil- ta, tuotannon mittajilta ja inhimillisen suor- ituskyvyn tieteellis-teknisiltä supertestaajil- ta? □

SILMÄYKSIÄ

WHO ja kansanlääkintä

Suomessa lääkintöhallituksen korkea virkamies käy sensaatiolehdien palstoilla rajuun hyökkäykseen kansanparantajia ja homeopatiaa vastaan tuomiten ne mitä pimeimmäksi petokseksi. Samaan aikaan Maailman terveysjärjestö työskentelee laajan pro- jektin parissa kansanparantajien ja länsimaisesta lääketieteellisestä ajattelusta poikkeavien paranta- mismuotojen integroimiseksi kansanterveystyöhön ja niiden ajatusten edistämiseksi. Mm. *WHO Chro- nicle Vol. 31, No 11 November 1977* esittelee pro- jektin tähän mennessä saamia tuloksia.

Kesäkuussa 1976 WHO perusti erityisen työryh- män edistämään ja kehittämään perinteisiä kan- sanparantamisen muotoja. Syynä tähän oli oivallus, joka vuosien kuluessa on tullut eri puolilla maail- maa yhä voimakkaammin esiin, ettei länsimaiseen materialistis-luonnontieteelliseen ajatteluun ja lää- keteollisuuteen perustuvalla lääkintähuollolla ole pienimpiäkään mahdollisuuksia toimia maailman- laajuisesti ajatellen. Kansanparantajat ovat myös pystyneet säilyttämään laajan asiakaskunnan myös niissä maissa, joissa on runsaasti tarjolla länsimai- sia terveydenhuoltopalveluja.

Mainitussa Chroniclen numerossa otetaan sup- peina esimerkkeinä esille mm. Mexican Institute of Medicinal Plants'in suorittamat tutkimukset lää- keyrttien käytöstä. Instituutti keskittyi sydän- ja verisuonitauteihin, diabetekseen ja loisiin ja totesi useiden yrttien parantavan vaikutuksen. Osasta pystyttiin myös erottamaan toimiva aines. Ghanasta raportoidaan myös lääkeyrttien positiivisista vaiku- tuksista ja siellä väitetään pystytyn parantamaan diabetes Brideria ferruginean lehdistä keitetyllä teellä. WHO:n projektiin kuuluvat tutkimukset täyttävät lääketieteellisen tiedekunnan vaatimukset tutkimusjärjestelyiltään.

Intiasta raportoidaan yliopistotasolla opiskelta- van tuntemamme lääketieteen lisäksi Ayurveda-pa- rantamista, Unani-parantamista ja Siddha- sekä kiinalaista lääketiedettä. Ayurvedaa opetetaan yli 100 korkeakoulussa. Ylioppilastutkinnon jälkeen kuluu 5,5 vuotta ennen lääkärin oikeuksien saamis- ta ja tämän jälkeen vielä kolme vuotta tohtorin arvon saamiseksi. Tämä suunta perustuu ruumiin, aistien, sielun ja hengen yhteistoimintaan. Se nä- kee universumin koostuvan viidestä peruselemen- tistä. Sielu (mind) jakaantuu vielä kolmeen: satt- va, rajas ja tamas. Ihmiset luokitellaan seitsemään eri tyyppiin perustuen kolmeen eri luonteenlaatuun. Tältä tieteenhaaralta on julkaistu 8 000 reseptiä eri diagnooseihin ja se käyttää noin 1 200 lääke- ainetta.

Unani-parantamisjärjestelmä perustuu antiikin kreikkalaiseen parantamistaitoon ja on kehittynyt matkallaan Persian ja Arabian halki Intiaan. Eräin osin se muistuttaa Ayurvedaa ja Siddhaa sekä tiibettiläistä järjestelmää. Viimeksi mainittu on yhdis- telmä kiinalaisesta lääketaidosta ja Ayurvedasta.

Malesiassa kansanparantaminen perustuu nk. pa- han silmän karkoitukseen. Apuna käytetään loitsuja ja myrkkykaloista ja kasveista saatuja aineksia. Sa-

Helppotajuisia esityksiä inhimillisen tiedon ja toiminnan perusteista.

FILOSOFISIA YLEISOPINTOJA

1-4

Tieteellinen koulutus edellyttää myös filosofista koulutusta. Tämä tarve on todettu korkeakoulujen tutkinnonuudistuksessa. Uuteen tutkintojärjestel- mään sisältyy ns. yleisopintoja, joita varten tämä sarja on alkuaan laadittu. Kirjat soveltuvat kuiten- kin kenen tahansa filosofiasta kiinnostuneen yleis- opinnoiksi.

NYT VALMIINA

Reijo Wilenius

Ihminen, luonto ja tekniikka

Kari E. Turunen

Ihminen ja tiede

ILMESTYY

MAALIS-HUHTIKUUSSA

Matti Pönkänen

Logiikan perusteita

Pellervo Oksala

Ihminen ja kulttuuri

Kirjojen ovh nid. 18,—

GUMMERUS

massa lehden numerossa on myös kuvaus perinteisestä psyykkisen häiriön parantamisesta sekä opintomatka Kiinaan.

Suomessa WHO:n työryhmän työ on pyritty tyrmäämään väittämällä, että se on tarkoitettu vain kehitysmaiden käyttöön. Jos tietty lääkeyrtti parantaa diabeteksen Meksikossa ja Ghanassa, voitaneen kai olettaa sillä olevan samansisältöisiä vaikutuksia myös Suomessa?

Saman sairauden selittämisessä on peruseroja kansanparantamisessa ja länsimaisessa (materialistis-luonnontieteellisessä) lääketieteessä. Miksi joku sairastuu isorokkoon? Kansanparantaja selittää sairastumisen moraalien kannalta, lääketieteen edustaja viittaa kemiallisiin ja biologisiin vuorovaikutussuhteisiin. Kansanparantaja näkee ruumiin, sielun ja hengen toimivan yhdessä, lääketiede virallisesti vain ruumiin. *WHO Chronicle Vol. 32, No 2 February 1978* käy tähän ongelmaan käsiksi pohtien, miksi erilaiset terveysohjelmat epäonnistuvat.

Lääketieteen edustajalle maailmankaikkeus koostuu vain materiaista. Tapahtuipa maailmankaikkeudessa mitä tahansa syynä ovat jäljitettävät mitattavat tekijät. Tältä pohjalta lääketiede lähestyy taudin selitystä. Tauti syntyy fyysisen ruumiin ja fyysisen maailmankaikkeuden vuorovaikutuksena. Ihminen sairastuu isorokkoon saatuaan vuorovaikutuksessa virustartunnan.

Intialainen kansanparantaja näkee, että fyysisen todellisuuden lisäksi on olemassa yhtä todellisia henkisiä olentoja ja henkisiä lakeja (kuten esimerkiksi jälleensyntyminen ja karma). Tämän opin mukaan isorokon jumaluus Sitara Devi on suuttunut henkilölle, joka sairastuu tähän tautiin. Tämä on sairastumisen välttämätön, joskaan ei aina riittävä, ehto. Taudin saamiseen traditionaalisen katantokannan mukaan tarvitaan kyseisen sairastuneen henkilön aktiivinen toiminta. Tiede puhuu persoonattomasta viruksesta, traditionaalinen parantaja näkee integroidun ruumis-sielu-henki-järjestelmän.

Terapian tulee perustua syiden poistamiseen olkoon parantamisjärjestelmä mikä tahansa. Isorokoon sairastuminen on henkilökohtainen kriisi ja koska Sitara Devi on suuttunut, täytyy hänet saada leppymään (luonnollisesti käytetään myös parantavia luonnonlääkkeitä, mutta niillä katsotaan tässä tapauksessa olevan vain oireita lieventävä vaikutus). Sitara Devi ei pidä liasta, talo on siivottava. Hän on kuuma, kylmää vettä tulee tarjota: potilas tulee puhdistaa tietyin ainein, tietyt aineet puolestaan kielletään. Taudin olemus nähdään nimetyn jumaluuden vihana ja hoidolla pyritään saamaan tämä leppymään mm. tekemällä ehdotuksia, joilla potilas voisi parantaa moraalista elämäänsä yhteiskunnan jäsenenä.

Lääketiede puolestaan parantaa tehokkaasti, yksinkertaisesti ja varmasti rokottamalla virusta vastaan.

Missä sitten on vikaa, ettei tähänkin näkökantaa haluta syventyä? Moderni lääketiede epäonnistuu ilmeisesti juuri siinä, missä traditionaalisen vahvat kohdat ovat: se ei edes yritä perehtyä niihin syihin, miksi juuri tämä tietty henkilö sairastui. Ihminen haluaa tietää, miksi universumissa vaikuttavat voimat valitsivat juuri hänet sairastumaan. (sm)

KIRJOJA

J. K. Galbraith: Epävarmuuden aika (suom. Markku Pietinen ja Tom Nordman). 324 s. WSOY 1977.

Tunnettu ja suosittu Harvardin yliopiston taloustieteen professori esiintyy tällä kertaa taloushistorioitsijana. Aikaperspektiivi ulottuu 1700-luvun puolivälistä nykypäivään. Teos etenee paljolti suurten taloustieteilijöiden mukaan ja Galbraith piirtää mielenkiintoisia henkilökuvia — mm. Smith, Ricardo, Malthus, Lenin ja Keynes.

Talouselämä etenee vakaasti kunnes elokuussa 1914 vanha turvallinen maailma hajoaa pirstaleiksi ja epävarmuuden aika alkaa. I maailmansota jälkiseurauksineen mursi monet aatteet ja uskot. Sitä ennen ”kapitalistit olivat varmoja kapitalismin, sosialistit sosialismin, imperialistit kolonialismin menestyksestä ja hallitsevat luokat olivat varmoja siitä, että juuri heidät oli tarkoitettu hallitsemaan.” (s. 8.)

Laaja ja seikkaperäinen rahan historia osoittaa myös, miten luottamus rahajärjestelmään murtui lopullisesti Saksan superinflaatioon ja 1930-luvun alun lamaan. Galbraith rajaa aiheensa liiankin tarkoin talous- ja valtahistoriaan, mutta hallitsee alansa varsin vakuuttavasti. Hän torjuu suoraviivaisen historianäkemyksen, jonka mukaan riittävän pitkän ajan kuluessa ihminen oppii ja asiat aina vain paranevat. Emme suinkaan elä ihmiskunnan parhaita hetkiä, kuten kaupallispoliittinen propaganda niin mielellään antaa ymmärtää.

Galbraith puuttuu myös monikansallisten yritysten myyttiin ja todellisuuteen. Kuluttajat eivät enää itse äänestä tuotteita markkinoille tai niiltä pois.

Galbraith erittelee myös vallankumouksen tekniikkaa ja päätty toteamukseen, että vastapuolen on yleensä oltava heikko. Hänen mukaansa ”kaikissa menestyksellisissä vallankumouksissa on itse asiassa vain laho ovi potkaistu sisään.” Niinpä Leninkin piileskeli vielä Sveitsissä, kun vallankumous Venäjällä käynnistyi ja hänelle tuli kiire Pietariin potkaisemaan tsarin mätää ovea kumoon.

Galbraith luo myös mielenkiintoisen katsauksen rikkaiden ihmisten historiaan, jota on tutkittu verrattomasti vähemmän kuin köyhyyden iluista probleemaa. Vielä 1700-luvulla rikkaiden statuksia olivat fyysiset nautinnot: mässäily, juomingit ja irstailu. 1800-luvulla siirryttiin kartanoihin, maaomaisuuteen ja huvipursiin. Nyt 1900-luvulla täyttyy osoittaa harrastavansa taiteita, politiikkaa tai kulttuuria; pelkkä rahaläjä ei riitä käyntikortiksi rikkaiden säätyyn.

Kirja etenee optimismista pessimismiin. Galbraith tuntee aitoa huolta asevarustelusta ja sen monista kytkennöistä talouskoneistoon. Hänen mukaansa ihmiset ovat vaarallisessa määrin sopeutumassa ajatuksen täystuhosta.

On vaikea arvioida onko ekologinen näkökulma pudonnut tahallisesti pois; ympäristönsuojeluunkin viitataan vain parissa sivulauseessa. Samoin energia- ja raaka-ainekysymykset ovat jääneet täysin käsittelyn ulkopuolelle. Tämän johdosta Galbraithin tarjoama kuva epävarmuuden ajasta jää ontuvaksi.

Martti Niemi

Pehmeää energiaa

Amory B. Lovins: Soft Energy Paths: Toward A Durable Peace. 231 s. Penguin Books, Bungay 1977.

Viime aikoina on Länsi-Euroopassa ja Yhdysvalloissa ilmestynyt valtava määrä energiakysymyksiä käsitteleviä kirjoja ja artikkeleita. Ne ovat olleet monien eri alojen tiedemiesten ja harrastelijoiden kirjoittamia, mutta yleensä ne ovat käsitelleet vain osaa energiaongelmien koko laajuudesta. Niissä esitettyjen usein ehkä täysin oikeutettujen väitteiden perustelut ovat tavallisesti jääneet joissain kohdissa hyvin vaillinaisiksi. Tunnetun englantilaisen, viime vuodet pääasiassa Yhdysvalloissa vaikuttaneen energia-analyytikon Amory Lovinsin uusin kirja eroaa tässä suhteessa useimmista alan teoksista. Se pyrkii nimenomaan synteisiin ja perustelee väitteensä sekä laatueroihin luottavien että lukujen lumoihin joutuneiden kannalta vakuuttavasti.

Kirjan ydinsisältö on herättänyt vilkasta keskustelua jo ennen teoksen ilmestymistä, sillä sen keskeinen luku "Energy Strategy: The Road Not Taken?" julkaistiin Foreign Affairs-lehdessä lokakuussa 1976. Kirjoitusta on verrattu merkittävytyydeltään Rachel Carsonin kuuluisaan kirjaan "Äännetön kevät" ja jopa Marxin ja Rousseauin teoksiin. Kirja on jo ilmestynyt myös ruotsiksi (*Mjuk energi. Avskild och Kärnekull 1977*).

Lovinsin keskeinen väite on, että energiaongelmia ratkaistaessa meidän on valittava kahden toisen välillä ja että nämä tiedot eroavat viime kädessä nimenomaan yhteiskunnallisten seuraamustensa suhteen.

Kova energiastrategia merkitsee suurinpiirtein nykyisenkaltaisen "kehityksen" jatkamista, yhä uusia ydinvoimaloita ja muita keskitettyyn energiantuotantjärjestelmään kuuluvia valtavia rakennelmia. Pehmeä vaihtoehto merkitsisi taas hankitun energian entistä tehokkaampaa käyttöä eli energian säästöä ja vähittäistä siirtymistä energian tuottamiseen uusiutuvilla energianlähteillä käyttökohdekooltaan ja laadultaan vastaavissa yksiköissä.

Kovan tien seuraamisen eräs tärkeimmistä tuloksista on ydinaseiden leviäminen. Ydinvoiman käyttö liittyy tähän vaihtoehtoon vaikkei suorastaan loogisesti välttämättömänä niin kuitenkin käytännössä väistämättömänä osana. Kirjan viimeisessä luvussa "Rebottling the Nuclear Genie" Lovins osoittaa vakuuttavasti, että ydinaseiden leviämisen estäminen on lähes mahdotonta, ellei ydinvoiman "rauhanomaista" käyttöä lopeteta.

Lisäksi kova strategia "keskittää" poliittista ja taloudellista valtaa, edistää kaupungistumista, vääristää poliittisia rakenteita ja sosiaalisia tavoitteita, lisää byrokraatisoitumista ja vieraantumista, madalta ammattietäikkää, on todennäköisesti suurena haittana kansojen sisäisen ja keskinäisen tasa-arvoisuuden toteuttamisessa, epäoikeudenmukaisesti hyödyttää joitakin ihmisiä ja panee tästä koituvat kustannukset joidenkin muiden kannettavaksi, lisää siivilielämän haavoittuvuutta ja militarisoitumista, tuo mukanaan suuria taloudellisia ja sosiaalisia riskitekijöitä, vahvistaa nykyisiä keskitettyihin poliittisiin järjestelmiin ja alueellisen itsehallinnon heikentymiseen johtavia trendejä ja kasvattaa — jopa

vaatii — eliittistä teknokratiaa, jonka toiminta jättää kansanvaltaisen hallinnon oikeutusta" (s. 148).

Pehmeällä tiellä ei kohdata edellä mainittuja asioita, joista tuskin monet pitävät. Sen sijaan tämä vaihtoehto hyödyttää kaikkia yhteiskunnan etupiirejä: "Pehmeä tie tarjoaa samanaikaisesti työtä työttömille, pääomaa liikemiehille, ympäristönsuojelua ympäristönsuojelijoille, kansallista turvallisuutta sotilaille, innovaatiomahdollisuuksia pienyrityksille, jännittävää tekniikkaa maallistuneille ja uskonnollisten arvojen uudestisyntymistä uskoville, perinteisiä hyveitä vanhoille, radikaaleja uudistuksia nuorille, maailmanjärjestyä ja tasa-arvoa globaalisesti ajatteleville, energiariippumattomuutta kansallisesti ajatteleville, kansalaisoikeuksia liberaaleille, alueellisia itsehallinto-oikeuksia konservatiiveille" (s. 23).

Paitsi että pehmeä energiastrategia on "kaikkien mieleen kuten äitiys", se on myös kaikkein helpoin ja halvin toteuttaa. Lovins osoittaa tämän kirjan keskeisessä osassa pääomakustannuslaskelmilla, joiden pitäisi tyydyttää pinttyneintäkin "numermaanikkoo".

Pehmeä tie ei edes välttämättä vaadi muutoksia ihmisten elämäntapoihin. Sen sijaan kova energiastrategia aiheuttaa joka tapauksessa suuria muutoksia tavallisten ihmisten elämässä, koska halvan öljyn käytöstä on siirryttävä yhä kalliimmilla ja vaarallisimmilla menetelmillä tuotetun sähkön käyttöön yhä useammilla aloilla.

Vaikka pehmeä ja kova energiastrategia teknisesti sopivatkin yhteen, ne ovat monista syistä käytännössä toisen poissulkevia vaihtoehtoja. Kovan tien seuraaminen voi tehdä pehmeän tien saavuttamisen äärimmäisen vaikeaksi kolmella tavalla. Ensinnäkin kova teknologia vie kaikki pääomat, joten pehmeä teknologia ei pääse kehittymään. Sen komponentit jäävät "tyypistetyiksi ja epäyhtenäisiksi sirpaleiksi". Toiseksi kova strategia "voi muuttaa sosiaalisia arvostuksia ja havaintokykyä niin, että pehmeän tien mukanaan tuomien uudistusten tarkastelu muuttuu tuskallisemmaksi". Kolmanneksi "se muuttaa instituutioita sekä poliittisia toimia ja sitoumuksia niin, että näiden samojen uudistusten tekeminen estyy" (s. 59).

Miksi pehmeää strategiaa ei sitten oteta heti käyttöön, kun se kerran on kaikkien todellisten etujen mukaista? Tähän Lovinsilla on useita vastauksia. Nykyisen energiapolitiikan muuttamista jarruttavat monet institutionaaliset esteet. Suurten energianhuoltojärjestelmien rakentajien ei ole nykyisten instituutioiden puitteissa toimiessaan mahdollista kysyä, onko juuri heidän systeeminsä energian käyttäjän kannalta paras. Sen sijaan heidän on helppo havaita voittojen lisääntyvän investoidun pääoman lisääntyessä. Lisäksi monimutkaisen teknologian taakse on kehittynyt voimakkaita etupiirejä, jotka luuloteltuja etujaan puolustaessaan eivät kaihda juuri mitään menetelmiä.

Toivottomuuteen ei ole kuitenkaan syytä vaihua: "Ehkä pelastuksemme tulee vielä olemaan siinä, että energiastrategian peruskysymykset eivät missään tapauksessa ole liian monimutkaisia ja teknisiä tavallisille ihmisille vaan päinvastoin liian yksinkertaisia ja poliittisia asiantuntijoille" (s. 24).

Olli Tammilehto

TUNNETTU BULGARIALAINEN MODERNISTI

Suomentaja Tarmo Manelius esitteli KKK:n järjestämässä tilaisuudessa 21. 2. 78 Bulgarian runoutta Botevista nykypäivään. Parinkymmenen esitellyn bulgarialaisrunoilijan joukosta esittelemme nyt Katsauksessa Maneliuksen sanoin Atanas Daltševin:

Atanas Daltšev (1904—1978) on niukasta tuotannostaan (7 runokirjaa) tunnettu bulgarialainen modernisti. Esikoiskokoelma "Ikkuna" ilm. v. 1926. Daltšev aloitti sillä eurooppalaisen esineellisen modernismin virtailun Bulgarian runouteen. Hänen runoutensa tunnusomaisia piirteitä ovat esineellisyyden lisäksi tarkka psykologinen ote, ajankohtaisten aiheiden käyttö, syntyäkanaan outojen kielikuvien omaksuminen sekä pateettisuuden karttaminen.

Daltšev koki Euroopan kosmopoliittisesti. Elämänvaiheittensa takia hän omaksui sekä kreikkalaisia, turkkilaisia, italialaisia, ranskalaisia että bulgarialaisia vaikutteita. Niiden yhteensulautumaa on vaikea sanoa tyypillisesti bulgarialaiseksi. Myöhemmin hänen tuotantonsa alkoi aikaansaada koulukuntaa. Merkittävin nykyisistä daltševilaisista nuoremmista lyyrikoista on Ivan Tsanev.

Daltšev oli eri vaiheissa sangen kiistelty runoilija. Toisinaan puhkesi kiivaita väittelyitä hänen runoutensa eri piirteistä. Viime syksynä käydyn sananvaihdon teemana oli hänen runoutensa soveltuminen sosialistisen realismin teorian puitteisiin. Parhaat kirjallisuuden tuntijat arvostavat Daltševissa enemmän runoilijaa kuin poliittisesti asennoitunutta kansalaista.

Paitsi runoudessaan, myös käännöstöissään Daltšev antoi paljolti uusia virikkeitä Bulgarian kirjallisuudelle. Hän bulgarinsi filosofisia teoksia, romaaneita ja runoja.

Viime vuoden joulukuussa vierailin hänen kodissaan. Hän mainitsi monien kummastelleen miksei hän julkaise useammin. "Ei minun tee mieleni kirjoittaa enempää. Pari kolme runoa vuodessa, siinä kaikki."

Tämä ei ole nekrologi. Tämä on ensimmäinen meillä julkaistava Daltševia koskeva teksti. Daltšev on mielestäni erillisen suomennosvalikoiman arvoinen.

TM

Atanas Daltšev:

KÄKI

*En ymmärrä sellaisia, jotka
kysyvät ennustajilta, selvännäkijöiltä,
koettavat poroista ja horoskoopeista
setviä, mikä heitä tulevina päivinä
odottaa. Mitä mieltä ja järkeä
on elää sitä samaa minkä jo
ennalta tietää? Meidän tulee
lukea arvoitusten salaperäistä
kirjaa lehti kerrallaan, toiveikkaina,
ratkaisua ensin katsomatta. Kun joku,
surkean uteliaana tai pirun
juonien valtaamana, haluaa
repäistä ajan väliverhon alas
ja katsoa kohtaloa kasvoihin,
ei hän elämää löydä, vain kuoleman.*

*Keväällä, mummon kanssa, lapsuudessa,
kävelin turkkilaisten kasarmien luona.
Paksujen keltaisten muurien takaa
työntyivät sekavat ja synkät pilvet
niin kuin ennen rajuilmaa, vihreinä,
ylitse puitten. Ja muistan: sieltä
kantautui aina käen kukahduksia.
Ja silloin, — koska minä tiesin
käkien ennustavan montako vuotta
elämme vielä, riensin pakoon kiireesti,
painaen kädet korviani vasten,
etten olisi kuullut mitä tuo ääni,
ei ihmiseltä, näkymätön, kauhea, ennusti
lehvistön hämärässä, sopessansa.*

Suom. Tarmo Manelius
(Runo ilmestyi vuonna 1963.)

(PS. Saksaa lukeville viitteeksi: Daltševin runoja on ilmestynyt Insel-Bücherein teos numero 567. Leipzig. 1975. Norbert Randowin erinomaisen esittelykirjoituksen lisäksi valikoimassa on riittävästi saksannoksia. Niissä on riimien osuus korostuneempi kuin alkuteksteissä. Vartailukohtana kirja on kiintoisa. TM.)

KULTTUURIKESKUS KRIITTINEN KORKEAKOULU

Osoite: STEINER-KOULU LEHTIKUUSENTIE 6 00270 HELSINKI 27

Puhelin: 41 01 41 (ma—ti klo 17—18), ps-tili 1683 71-4

11. 4. tiistai klo 19, Töölön kirjasto
Opettaja Slawomir Lowczak (Puola):
Yhdentävä maailma — sujuuko viestintä?
(Esperantokielisen esitelmän tulkitsee Heta Kesälä)
15. 4. lauantai klo 13—18, Kivelän samraalan juhlahuoneisto, P.Hesperiankat. 23 A
Pääsymaksu 5 mk
VAIHTOEHTOISIA TERVEYDENHOITOMUOTOJA
Os.pääll. A.-V. Perheentupa: Avaussanat
Lääk.tri Wilhelm Jülke (Ruotsi):
Lääketieteen vanhimmat ja jälleen ajankohtaiset menetelmät
Luontaishoito-opisk., ohjelm. Reino Lehtinen: Ravinnon vaikutus ihmiseen
Lymfaterapeutit ry:n edustaja: Lymfahieronta
Luonnonlääkkeiden maahantuonti Suomeen:
Katsaus nykytilanteeseen: DI Martti Tuomola
Meilahden apteekin edustaja selvittää maahantuontiin liittyvät vaikeudet (Tilaisuus järjestetään yhteistyössä Terveydenhoidon Valinnanvapaus ry:n kanssa)
16. 4. sunnuntai klo 12, Steiner-koulu
KOKONAISVALTAISEN LÄÄKETIETEEN PERUSTEET
Johdantokurssi sosiaali- ja terveydenhoitoalalla työskenteleville. Kurssimaksu 25 mk. Ennakkoilmoittautumiset: Merja Ekholm, 90-69 22 302.
17. 4. maanantai klo 19, Amos Andersonin museo
ARKKITEHTUURI JA HAUTAUSMAAKULTTUURI
Arkkit.yo. Matti Kuusela: Hautapaikat ja kuolemanmysteerion luonne arkkitehtuuriperinteessä
Arkkit. Taina Mäenpää-Gustafsson: Kokemuksia hautausmaasuunnittelusta Euroopassa
Kommentti: Arkkit. Bey Heng
18. 4. tiistai klo 19, Säätytalo
ONKO YDINVOIMALLE VAIHTOEHTOA?
Kauppa- ja teoll.ministeri Eero Rantala: Suomen energiapolitiikan perusteet
Johtaja Kalevi Numminen (Imatran Voima Oy): Ydinenergian tarpeellisuudesta
Tekn.tri Markku Nurmi: Ydinvoiman vaihtoehdot ja voimayhtiöt
Toimittaja Antti Vahtera: Ydinenergia ja asiantuntemus — miten tulevaisuudestamme päätetään
19. 4. keskiviikko klo 19, Steiner-koulu
Sellotaiteilija Risto Fredriksson: Bachin D-molli soolosellosonaatti — analysointia musiikkiesimerkein
24. 4. maanantai klo 19, Vanha yo-talo
SNELLMANIN LINJA
Prof. Reijo Wilenius: J. V. Snellman henkisen kasvun filosofina
FK Jarmo Toiskallio: Snellman kasvattajana
(Yhteistyössä Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan Kulttuurikeskuksen kanssa)
25. 4. tiistai klo 19, Töölön kirjasto
HISTORIAN OBJEKTIIVISUUS
Prof. Heikki Ylikangas: Objektiivisuutta ehkäisevät tekijät historian tutkimuksessa
Valt.lis. Mika Hokkinen: Objektiivisuusideaali historian tutkimuksessa
(Tiede ja arvot)

Alustuksia julkaistaan kuusi kertaa vuodessa ilmestyvässä Katsaus-lehdessä, jonka voi tilata maksamalla 30 mk ps-tilille 715 56-0.

Tarkemmat osoitteet:

Steiner-koulu (mus.sali), Lehtikuusent. 6, Helsinki 27
Töölön kirjasto (3. krs), Topeliuksenkat. 6, Helsinki 27
Säätytalo, Snellmaninkatu 9—11, Helsinki 17
Vanha yo-talo (juhlasali), Mannerheimint. 3, Helsinki 10
Amos Andersonin taidemuseo, Yrjönkat. 27, Helsinki 10